

Kodeks karny. Komentarz

Wydanie 7.

Przejdź do produktu na ksiegarnia.beck.pl

Kodeks karny¹

z dnia 6 czerwca 1997 r. (Dz.U. Nr 88, poz. 553)

Tekst jednolity z dnia 7 grudnia 2023 r. (Dz.U. z 2024 r. poz. 17)

(zm.: Dz.U. 2022, poz. 2600; 2023, poz. 1963; 2024, poz. 1228)

---

¹ Niniejsza ustawa w zakresie swojej regulacji realizuje postanowienia:

- 1) dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2018/1673 z dnia 23 października 2018 r. w sprawie zwalczania prania pieniędzy za pomocą środków prawnych (Dz.Urz. UE L 284 z 12.11.2018, str. 22);
- 2) dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2019/713 z dnia 17 kwietnia 2019 r. w sprawie zwalczania fałszowania i oszustw związanych z bezgotówkowymi środkami płatniczymi, zastępującej decyzję ramową Rady 2001/413/WSiSW (Dz.Urz. UE L 123 z 10.05.2019, str. 18);
- 3) dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady 2011/93/UE z dnia 13 grudnia 2011 r. w sprawie zwalczania niegodziwego traktowania w celach seksualnych i wykorzystywania seksualnego dzieci oraz pornografii dziecięcej, zastępującej decyzję ramową Rady 2004/68/WSiSW (Dz.Urz. UE L 335 z 17.12.2011, str. 1 oraz Dz.Urz. UE L 18 z 21.01.2012, str. 7).

Część ogólna

Rozdział I. Zasady odpowiedzialności karnej

Literatura: *I. Andrejew*, O dystans do tzw. finale Handlungslehre, PiP 1972, Nr 6; *I. Andrejew*, O pojęciu winy w polskim prawie karnym, PiP 1982 Nr 7; *I. Andrejew*, Ustawowe znamiona czynu. Typizacja i kwalifikacja przestępstw, Warszawa 1978; *K. Banasik*, Karalność przestępstwa ze skutkiem oddalonym w czasie, PiP 2012, Nr 10; *K. Banasik*, Zrzeczenie się przedawnienia, Prok. i Pr. 2012, Nr 3; *J. Barcz*, Traktat z Lizbony. Podstawy prawne Unii Europejskiej, Warszawa 2010; *A. Barczak-Oplustil*, Przegląd orzecznictwa Sądu Najwyższego i sądów apelacyjnych, CzPKiNP 2003, Nr 2, CzPKiNP 2004, Nr 2; *A. Barczak-Oplustil*, Sporne zagadnienia istoty winy w prawie karnym. Zarys problemu, CzPKiNP 2005, Nr 2; *A. Barczak-Oplustil*, Zasada koincydencji winy i czynu w Kodeksie karnym, Kraków 2016; *H.J. Bartsch*, Zakaz stosowania tortur i złego traktowania w europejskim systemie ochronnym, w: *J. Skupiński* (red.), Standardy praw człowieka a polskie prawo karne, Warszawa 1995; *P. Bartula*, Kara śmierci powracający dylemat, Kraków 2007; *M. Bielski*, Naruszenie reguł ostrożności czy nadmierna ryzykowność zachowania jako właściwe kryterium prawnokarnego przypisania, CzPKiNP 2004, Nr 1; *E. Bieńkowska*, *A. Kremplewski*, Zakaz tortur w prawie międzynarodowym, w: *A. Rzepliński* (red.), Prawa człowieka a policja. Problemy teorii i praktyki, Legionowo 1994; *R. Bierzanek*, *J. Symonides*, Prawo międzynarodowe publiczne, Warszawa 2000; *K. Binding*, Die Normen und ihre Übertretung, Lipsk 1916; *C. Bliźniak*, Specyfika regulacji mens rea w polskim kodeksie karnym na tle prawa krajów anglosaskich, Prok. i Pr. 2018, Nr 10; *A. Blachnio-Parzych*, Miejsce popełnienia czynu zabronionego przez podżegacza i pomocnika – zarys problematyki, Pal. 2006, Nr 7–8; *M. Blaszczyk*, Instytucje zatarcia skazania w polskim prawie karnym, SI 2006, t. 46; *M. Bojarski* (red.), Prawo karne materialne. Część ogólna i szczególna, Warszawa 2004, 2007; *M. Bojarski*, Wykonanie rezolucji XIV Kongresu AIDP w przygotowywanej kodyfikacji polskiego prawa o wykroczeniach, w: *J. Skupiński*, *J. Jakubowska-Hara* (red.), Standardy praw człowieka a polskie prawo karne, Warszawa 1995; *M. Bojarski*, *W. Radecki*, Kodeks wykroczeń. Komentarz, Warszawa 2011; *M. Bojarski*, *W. Radecki*, Spory na tle zróżnicowania wykroczeń i przestępstw, w: *A. Marek*, *T. Oczkowski* (red.), Problem spójności Prawa Karnego z perspektywy jego nowelizacji, materiały Ogólnopolskiego Zjazdu Katedr Prawa karnego, Toruń 20–22.9.2010 r., Warszawa 2011; *T. Bojarski*, Polskie prawo wykroczeń. Zarys wykładu, Warszawa 2003; *T. Bojarski*, Uwagi ogólne o pojęciu przestępstwa i wykroczenia, w: *S. Waltoś* (red.), Księga dedykowana dr Ewie Weigend, CzPKiNP 2011 – numer specjalny; *T. Bojarski*, W sprawie ustawy względniejszej, NP 1971, Nr 5; *T. Bojarski*, *A. Gimbut*, *C. Gofroń*, *A. Wąsek*, *J. Wojciechowski*, Prawo karne, Lublin 1994; *T. Bojarski*, *E. Kruk*, *E. Skrętowicz*, Komentarz. Ustawa o postępowaniu w sprawach nieletnich, Warszawa 2014; *J.S.F. Böhmer*, Observationes selectae ad B. Carpozvii Practicum novam Rerum Criminalium imperiale saxoniam, Frankfurt am Main 1759; *T. Brzeziński*, *J. Grajkowski*, Głosa dotycząca przepisów intertemporalnych dotyczących zmiany ustawy o komornikach sądowych i egzekucji, PPE 2015, Nr 10; *K. Buchala*, Bezprawność przestępstw nieumyślnych oraz wyłączenie ją dozwolone ryzyko, Warszawa 1971; *K. Buchala*, Prawo karne materialne, Warszawa 1989; *K. Buchala*, *L. Kubicki*, Zasady odpowiedzialności karnej w przyszłej konstytucji, PiP 1987 Nr 10; *K. Buchala*, *A. Zoll*, Polskie prawo karne, Warszawa 1996; *K. Buczkowski*, Wymiar sprawiedliwości wobec nieletnich w wybranych krajach, Warszawa 2018; *S. Budziński*, Wykład porównawczy prawa karnego, Warszawa 1868; *K. Burdziak*, Aspekt wolicjonalny zamiaru bezpośredniego i ewentualnego – rozważania na tle kwalifikowanych typów przestępstwa zabójstwa, Prawo w Działaniu – Sprawy Karne 2020, Nr 43; *K. Burdziak*, Czas popełnienia czynu zabronionego określonego w art. 162 § 1 KK, WPP 2016, Nr 1; *J. Bury*, Zasada humanitaryzmu w polskim prawie karnym, w: *M. Kuć*, *I. Niewiadomska* (red.), Kara kryminalna. Analiza psychologiczno-prawna, Lublin 2004; *M. Byczyk*, Normy ostrożności w prawie karnym, Poznań 2016; *M. Byczyk*, O wątpliwościach związanych z teorią działania jako podstawą wyznaczania czasu popełnienia czynu zabronionego, PS 2015, Nr 10; *B. Carpozov*, Practica nova imperialis Saxonica rerum criminalium, Pars I – Wittebergae, 1670; *L. Chelmiński-Tyszkiewicz*, Bezrobocie a prawo karne, PS 2003, Nr 10; *M. Cieślak*, Dzieła wybrane. Polskie prawo karne. Zarys systemowego ujęcia, t. 3, Kraków 2011; *M. Cieślak*, Polskie prawo karne. Zarys systemowego ujęcia, Warszawa 1994; *W. Cieślak*, Ewolucja systemu sankcji w polskich kodeksach karnych, GSP 2011, t. I; *W. Czaplinski*, *A. Wyrozumski*, Prawo międzynarodowe publiczne. Zagadnienia systemowe, Warszawa 2004; *P. Czarnecki*, *A. Matukin*, Terytorialny zakres obowiązywania ustawy karnej procesowej, CzPKiNP 2009, Nr 1; *Z. Cwiakalski*, *A. Zoll*, Przegląd orzecznictwa SN, NP 1988, Nr 10–12; *P. Daniluk* (red.), Kodeks wykroczeń. Komentarz, Warszawa 2019, 2023; *P. Daranowski* i in., Poland, w: *K. Roach* (red.), Comparative Counter-Terrorism Law, New York 2015; *K. Daszkiewicz*, Motyw przestępstwa, Pal. 1961, Nr 9; *K. Daszkiewicz*, Przestępstwo z premedytacją, Warszawa 1968; *K. Dąbkiewicz*, Kodeks karny wykonawczy. Komentarz, Warszawa 2013; *M. Dąbrowska-Kardas*, *P. Kardas*, Czyn ciągły i ciąg przestępstw. Komentarz do art. 12 i 91 Kodeksu karnego, Kraków 1999; *M. Dąbrowski*, Obywatelstwo polskie a obywatelstwo Unii Europejskiej, PiP 2005, Nr 2; *M. Dereks*, Granice przestrzennego obowiązywania polskiej ustawy karnej, PS 2018, Nr 3; *R. Dębski*, Kilka uwag o kryninalizacji i o ustawowej określoności czynów zabronionych, w: *A. Blachnio-Parzych*, *J. Jakubowska-Hara*, *J. Kosonoga*, *H. Kuczyńska* (red.), Problemy wymiaru sprawiedliwości karnej. Księga Jubileuszowa Profesora Jana Skupińskiego, Warszawa 2013; *R. Dębski*, O normie prawnokarnej we współczesnym piśmiennictwie polskim, AUL 1994, t. 60; *R. Dębski*, O przepisach blankietowych w prawie karnym – uwagi wprowadzające, AUL 1991, t. 47; *R. Dębski*, Pozaustawowe znamiona przestępstwa. O ustawowym charakterze norm prawa karnego i znamionach typu czynu zabronionego nie określonych w ustawie, Łódź 1995; *R. Dębski*, Uwagi o konstytucyjnym ujęciu zasady nullum crimen sine lege, PiP 1992, Nr 5; *M. Dietrich*, *B. Namysłowska*,

Prawo karne – część ogólna, Warszawa 1998; *J. Długosz*, Ustawowa wyłączność i określoność w prawie karnym, Warszawa 2016; *E. Dreher*, Für und wider die Todesstrafe, Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft 1958, t. 70; *T. Dukiet-Nagórska*, Tak zwane przestępstwa zbiorowe w polskim prawie karnym, Katowice 1987; *T. Dukiet-Nagórska* (red.), Zasada proporcjonalności w prawie karnym, Warszawa 2010; *P.J.A. Feuerbach*, Lehrbuch des gemeinen Deutschland geltenden Peinlichen Rechts, Gießen 1801; *M. Filar*, O podwójnej roli zamiaru w prawie karnym, w: *R. Rutkowski, Z. Majchrzak* (red.), Materiały VII Krajowej Konferencji Sekcji Polskiego Towarzystwa Psychiatrycznego, „Teoria i praktyka oceny poczytalności”, Warszawa 1988; *B. Filek*, Środek karny obowiązków naprawienia szkody po nowelizacji w kontekście zasady lex mitior retro agit, w: *W. Cieślak, S. Steinborn* (red.), Profesor Marian Cieślak – osoba, dzieło, kontynuacje, Warszawa 2013; *R.E. Franken*, Psychologia motywacji, Gdańsk 2005; *S. Frankowski*, Przepiętstwa kierunkowe w teorii i praktyce, Warszawa 1970; *I. Fredrich-Michalska, B. Stachurska-Marciniak* (red.), Nowe kodeksy karne z 1997 r. z uzasadnieniami, Warszawa 1997; *A. Gaberle, M. Korcyl-Wolska*, Komentarz do ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich, Gdańsk 2002; *M. Gałacka*, Głosa do post. SN z 27.9.2011 r., III KK 89/11 (dotycząca czasu popełnienia przestępstwa ciągłego), Prok. i Pr. 2013, Nr 1; *J. Gałka*, Ograniczenie wykonywania polskiej jurysdykcji karnej w stosunku do przestępstw popełnionych na pokładzie obcego statku podczas korzystania przez niego z prawa nieszkodliwego przepływu przez polskie morze terytorialne, PL 2019, Nr 3; *T. Gardocka*, Opinia z 24.3.2022 r. dotycząca projektu zmian w Kodeksie karnym (druk sejmowy nr 2024, data projektu: 22 lutego 2022 r.), BAS 2022; *L. Gardocki*, O ustawowym zagrożeniu karą w kontekście ujęcia znamion przestępstwa – po raz drugi, w: *A. Blachnio-Parzych, J. Jakubowska-Hara, J. Kosonoga, H. Kuczyńska* (red.), Problemy wymiaru sprawiedliwości. Księga Jubileuszowa Profesora Jana Skupińskiego Warszawa 2013; *L. Gardocki*, W sprawie definicji przestępstwa ciągłego i kwestii czasu jego popełnienia, PiP 1989, Nr 11; *L. Gardocki*, Zarys prawa karnego międzynarodowego, Warszawa 1985; *L. Gardocki*, Zasada nullum crimen sine lege a akty normatywne naczelnych organów administracji, PiP 1969, Nr 3; *L. Gardocki*, Zasady obowiązywania ustawy. O reformie prawa karnego, Pal. 1996, Nr 3–4; *L. Garlicki*, Prawo konstytucyjne, Warszawa 2007; *P. Gensikowski*, Odstąpienie od wymierzenia kary w polskim prawie karnym, Warszawa 2011; *P. Gensikowski, A. Marek*, Konstrukcja czynów współkaranych i jej implikacje praktyczne, Prok. i Pr. 2004, Nr 10; *J.K. Gierowski*, Stan silnego wzburzenia jako przedmiot sądowej ekspertyzy psychologicznej, Pal. 1995, Nr 3–4; *J. Giezek*, Kilka uwag o ujęciu nieumyślności w nowym kodeksie karnym, NKPK 1998, t. IV; *J. Giezek*, Przyczynowość oraz przypisanie skutku w prawie karnym, Wrocław 1994; *J. Giezek*, Świadomość sprawcy czynu zabronionego, Warszawa 2013; *J. Giezek*, W sprawie modyfikowania terminów przedawnienia karalności, w: *Z. Banaszczyk i in.*, Prawo wobec problemów społecznych, Księga Jubileuszowa Profesor Eleonory Zielińskiej, Warszawa 2016; *J. Giezek*, „Zezwolenie” na naruszenie dobra prawnego – negatywne znamię typu czy okoliczność kontratypowa, w: *L. Pohl* (red.), Aktualne problemy prawa karnego. Księga pamiątkowa z okazji Jubileuszu 70. urodzin Profesora Andrzeja J. Szwarca, Poznań 2009; *J. Giezek, P. Kardas*, Mechanizmy redukcyjne przy wielości przestępstw a kolizja ustaw w czasie, w: *J. Majewski* (red.), Reguły intertemporalne w prawie karnym, Warszawa 2019; *A. Gimbut*, Następstwa czynu od których zależy wyższa karalność w prawie polskim na tle porównawczym, Warszawa 1966; *W. Gontarski*, Pod latarnią jest najciemniej. Art. 4 § 1 KK, GS 2005, Nr 6; *A. Górski, A. Sakowicz*, Komentarz do Decyzji Ramowej Rady z dnia 13 czerwca 2002 r. w sprawie europejskiego nakazu aresztowania i procedury wydawania osób między Państwami Członkowskimi, w: *E. Zielińska* (red.), Prawo Wspólnot Europejskich a prawo polskie. Dokumenty karne, cz. 2, Warszawa 2005; *J. Gregorowicz*, Definicje w prawie i w nauce prawa, Łódź 1962; *B. Gronowska, T. Jasudowicz, C. Mik* (oprac.), Prawa człowieka. Dokumenty międzynarodowe, Toruń 1993; *T. Grzegorzczak*, Kodeks postępowania karnego. Komentarz, Kraków 1998; *A. Grześkowiak*, Głosa do wyr. SN z 8.9.1981 r., IV KR 193/81, PiP 1983, Nr 7–8; *A. Grześkowiak*, Kara pozbawienia wolności względem nieletnich w prawie karnym europejskich państw socjalistycznych, Warszawa 1976; *A. Grześkowiak*, Kara śmierci w pracach Sejmu i Senatu RP w latach 1989–1991, w: *S. Waltoś* (red.), Problemy kodyfikacji prawa karnego. Księga ku czci Profesora Mariana Cieślaka, Kraków 1993; *A. Grześkowiak*, Odpowiedzialność karna za zbrodnie komunistyczne według polskiego prawa karnego, w: *L. Gardocki, M. Królikowski, A. Walczak-Żochowska* (red.), Gaudium in litteris est. Księga pamiątkowa ofiarowana Profesor Genowefie Rejman w osiemdziesiąt rocznicę urodzin, Warszawa 2005; *A. Grześkowiak, K. Grześkowiak-Grac*, Analiza zamiaru ewentualnego na przykładzie jednej sprawy, Pal. 2010, Nr 1–2; *A. Gubiński*, Zabójstwo pod wpływem silnego wzruszenia, Warszawa 1961; *R. Hatas*, Odpowiedzialność karna nieletniego na tle kodeksu karnego z 1997 r., Lublin 2006; *S. Hoc*, Głosa do post. SN z 15.2.2002 r., WK 1/02, OSP 2003, Nr 3; *P. Hofmański*, Europejska Konwencja o Zapobieganiu Torturom oraz Innym Formom Nieludzkiego lub Poniżającego Traktowania lub Karania, PWP 1993, Nr 3–4; *P. Hofmański* (red.), Kodeks postępowania karnego. Suplement do t. 1–3, Komentarz, Warszawa 2004; *P. Hofmański*, Komentarz do Europejskiej Konwencji o zapobieganiu torturom oraz nieludzkiemu lub poniżającemu traktowaniu i karaniu, w: *E. Zielińska* (red.), Standardy prawne Rady Europy. Teksty i Komentarze, t. 3, Prawo karne, Warszawa 1997; *P. Hofmański*, Komentarz do wybranych przepisów Europejskiego Porozumienia w sprawie osób uczestniczących w postępowaniu przez Europejską Komisją oraz Europejskim Trybunałem Praw Człowieka, w: *E. Zielińska* (red.), Standardy prawne Rady Europy. Teksty i komentarze, t. 3, Prawo karne, Warszawa 1997; *P. Hofmański*, Zasada humanizmu w prawie karnym, w: *W. Cieślak, S. Steinborn* (red.), Profesor Marian Cieślak – osoba, dzieło, kontynuacje, Warszawa 2013; *Z. Holda*, Komitet Zapobiegania torturom Rady Europy a standardy traktowania więźniów, w: *L. Leszczyński, E. Skrętowicz, Z. Holda* (red.), W kręgu teorii i praktyki prawa karnego. Księga poświęcona pamięci Profesora Andrzeja Wąska, Lublin 2005; *P. Horoszowski*, Afekt w prawie i w życiu, PiP 1962, Nr 10; *E. Hryniewicz-Lach*, Kara kryminalna w świetle Konstytucji RP, Warszawa 2015; *R. Hube*, Ogólne zasady nauki prawa karnego, Warszawa 1830; *M. Hudzik*, Głosa do uchw. SN z 21.5.2004 r., I KZP 6/04, Pal. 2004, Nr 8; *K. Indecki, A. Liszewska*, Prawo karne materialne. Nauka o przestępstwie, karze i środkach penalnych, Warszawa 2002; *M. Jachimowicz*, Immunitet zakrajowości w procesie karnym, PS 2004, Nr 11–12; *J. Jakubowska-Hara*, Posiedzenie Polskiej Sekcji AIDP (3.10.1996 r.), PiP 1997, Nr 5; *K. Wojtyła*, Osoba i czyn, w: *T. Styczeń* (red.), Osoba i czyn oraz inne studia antropologiczne, Lublin 2011; *K. Wojtyła*, Osobowa struktura samostanowienia, w: *T. Styczeń* (red.), Osoba i czyn oraz inne studia antropologiczne, Lublin 2011; *K. Wojtyła*, Transcendencja osoby w czynie a autoteleologia człowieka, w: *T. Styczeń* (red.), Osoba i czyn oraz inne studia antropologiczne, Lublin 2011; *B. Janiszewski*,

Humanitaryzm jako zasada sądowego wymiaru kary, w: *B. Janiszewski* (red.), *Nauka wobec współczesnych zagadnień prawa karnego w Polsce*. Księga pamiątkowa ofiarowana Prof. A. Tobisowi, Poznań 2004; *B. Janiszewski*, „Sprawiedliwość kary”. Rozważania w świetle prawnych podstaw jej wymiaru, w: *A.J. Szwarz* (red.), *Rozważania o prawie karnym*. Księga pamiątkowa z okazji siedemdziesięciolecia urodzin Profesora Aleksandra Ratajczaka, Poznań 1999; *C. Jaroszek*, *Zasady działania Komitetu Europejskiego do spraw zapobiegania Torturom i Nieludzkiemu lub Poniżającemu Traktowaniu lub Karaniu (CPT)*, Rady Europy w Strasburgu (Konferencja w Bristolu, 8–9.9.1997 r.), *Prok.* i *Pr.* 1998, Nr 2; *A. Jezusek*, *Glosa do uchw. SN z 25.5.2010 r.*, I KZP 5/10 (dotycząca przedawnienia karalności zbrodni komunistycznych), *CzPKiNP* 2010, Nr 3; *Z. Jędrzejewski*, *Bezprawność jako element przestępności czynu*, Warszawa 2009; *Z. Jędrzejewski*, *Czy zakaz stosowania tortur ma charakter absolutny?*, w: *M. Bojarski, J. Brzezińska, K. Łucarz* (red.), *Problemy współczesnego prawa karnego i polityki kryminalnej*. Księga Jubileuszowa Profesor Zofii Sienkiewicz, Wrocław 2015; *Z. Jędrzejewski*, *Usiłowanie z zamiarem ewentualnym*. Przyczynek do nauki o tzw. podwójnym usytuowaniu zamiaru, *PiP* 2003, Nr 8; *T. Kaczmarek*, *Finalizm w polskim prawie karnym jako problem metodologiczny*, *PiP* 1972 Nr 1; *T. Kaczmarek*, *Metodologiczne aspekty sporów wokół pojęcia czynu w polskim prawie karnym* w: *T. Kaczmarek*, *Rozważania o przestępstwie i karze*. Wybór prac z okresu 40-letniej naukowej twórczości, Warszawa 2006; *T. Kaczmarek*, *O czynie ludzkim i jego znaczeniu w prawie karnym (na marginesie książki Władysława Mąciora)*, *PiP* 1991, Nr 3; *T. Kaczmarek*, *O finalnej teorii winy na gruncie doktryny polskiej*, *PiP* 1970, Nr 6; *T. Kaczmarek*, *O kontratyfach raz jeszcze*, *PiP* 2009, Nr 7; *T. Kaczmarek*, *O relacji społecznego niebezpieczeństwa czynu do jego bezprawności*, w: *T. Kaczmarek*, *Rozważania o przestępstwie i karze*, Warszawa 2006; *T. Kaczmarek*, *O tzw. okolicznościach „wyłączających” bezprawność czynu*, *PiP* 2008, Nr 10; *T. Kaczmarek*, *Spory wokół charakteru odpowiedzialności karnej sprawców przestępstw popełnionych w warunkach zawninionej niepoczytalności*, *PiP* 2004, Nr 1; *T. Kaczmarek*, *Spory wokół pojęcia winy w prawie karnym*, w: *L. Leszczyński, E. Skretowicz, Z. Holda* (red.), *W kręgu teorii i praktyki prawa karnego*. Księga poświęcona pamięci Profesora Andrzeja Wąska, Lublin 2005; *T. Kaczmarek*, *Spory wokół przyczynowości zaniechania i przypisywania jego skutku* w: *Ł. Pohl* (red.), *Aktualne problemy prawa karnego*. Księgi pamiątkowa z okazji Jubileuszu 70. urodzin Profesora Andrzeja J. Szwarca, Poznań 2009; *A. Kaftal*, *Glosa do uchw. SN z 8.4.1966 r.*, VI KO 42/62, *PiP* 1967, Nr 4–5; *A. Kaftal*, *Obowiązywanie zasady ne bis in idem przy przestępstwie ciągłym*, *Pal.* 1964, Nr 3–4; *A. Kaftal*, *Przestępstwo ciągle w polskim prawie karnym*, Warszawa 1985; *S. Kalinowski*, *Polski proces karny*, Warszawa 1971; *A.M. Kania*, *Zasada humanitaryzmu w kontekście unormowań prawno Karnych*, NKPK 2010, t. XXVI; *J. Karczewski*, *Sprawozdanie z posiedzenia Komitetu Nauk Prawnych PAN* (Warszawa, 10 III 2016), *PiP* 2016, Nr 6; *P. Kardas*, *Kilka uwag o znaczeniu zmiany normatywnej dla zakresu penalizacji w kontekście zasad intertemporalnych*, w: *A. Adamski, J. Bojarski, P. Chrzczonowicz, M. Leciak* (red.), *Nauki penalne wobec szybkich przemian socjokulturowych*. Księga jubileuszowa Profesora Mariana Filara, t. 1, Toruń 2014; *P. Kardas*, *Problem warunkowego zawieszenia wykonania kary w kontekście zasad wymiaru kary łącznej oraz reguł intertemporalnych*, w: *J. Majewski* (red.), *Środki związane z poddaniem sprawcy próbie*. Pokłosie IX Bielańskiego Kolokwium Karnistycznego, Toruń 2013; *P. Kardas*, *Przestępstwo ciągle w prawie karnym materialnym*, Kraków 1999; *P. Kardas*, *Zasady odpowiedzialności za przestępstwo w warunkach ciągłości w świetle regulacji nowego polskiego Kodeksu karnego z 1997 r.*, *CzPKiNP* 1999, Nr 1; *P. Kardas*, *Zbieg przepisów ustawy w prawie karnym*. Analiza teoretyczna, Warszawa 2011; *M. Kłis*, *Źródła obowiązku gwarantu w polskim prawie karnym*, *CzPKiNP* 2000, Nr 2; *C.P. Kłak*, *Eliminacyjne kary dyscyplinarne w ustawach korporacyjnych (notariusz, radcowie prawni, adwokaci) zasada humanizmu (humanitaryzmu)*, w: *W. Cieślak, S. Steinborn* (red.), *Professor Marian Cieślak – osoba, dzieło, kontynuacja*, Warszawa 2013; *C.P. Kłak*, *Godność człowieka a zwalczanie terroryzmu*. Zasada humanitaryzmu prawa karnego a reakcja państwa na przestępstwo terrorystyczne, w: *K. Lan-koś, M. Chorośnicki, P. Czubik* (red.), *Walka z terroryzmem w świetle prawa międzynarodowego* (Bielsko-Biała, 18–19.6.2005 r.), Bielsko-Biała 2005; *K. Kmąk*, *Kilka uwag o propozycji nowelizacji art. 12 i 115 Kodeksu karnego*, *Prawo w Działaniu* 2020, Nr 43; *K. Kmąk*, *O zastrzeżeniu kary za czyn ciągły* (odpowiedź Profesorowi Łukasowi Pohlowi), *Prawo w Działaniu* 2021, Nr 47; *J. Kochanowski*, *Przestępstwa kwalifikowane przez następstwa w kodeksie karnym*, *PiP* 1972, Nr 1; *V. Konarska-Wrzošek*, *Nowe przepisy intertemporalne – wątpliwości i trudności w ich praktycznym stosowaniu*, w: *M. Bojarski, J. Brzezińska, K. Łucarz*, *Problemy współczesnego prawa karnego i polityki kryminalnej*. Księga Jubileuszowa Profesor Zofii Sienkiewicz, Wrocław 2015; *V. Konarska-Wrzošek*, *Prawy system postępowania z nieletnimi*, Warszawa 2013; *V. Konarska-Wrzošek, T. Oczkowski*, *Prawo karne skarbowe*. Zagadnienia materialnoprawne i wykonawcze, Toruń 2005; *P. Konieczniak*, *Czyn jako podstawa odpowiedzialności w prawie karnym*, Kraków 2002; *J. Kostarczyk-Gryszka*, *Kumulatywny zbieg przepisów ustawy określających przestępstwo umyślne oraz przestępstwo nieumyślne*, *PiP* 1973, Nr 4; *J. Kostarczyk-Gryszka*, *Problemy prawa karnego międzyczasowego*, *NP* 1970, Nr 9; *E. Kowalewska-Borys*, *O możliwości prawnej dopuszczalności stosowania tortur w polskim prawie karnym*, w: *L. Paprzycki, Z. Rau* (red.), *Praktyczne elementy zwalczania przestępczości zorganizowanej i terroryzmu*, Warszawa 2009; *M. Kowalewska-Lukuć*, *Wina w prawie karnym*, Warszawa 2019; *M. Kowalewska-Lukuć*, *Zamiar ewentualny w świetle psychologii*. *Ars boni et aequi*, Poznań 2015; *W. Krajewski*, *Konieczność, przypadek, prawo statystyczne*, Warszawa 1977; *J. Krech, G. Kowalski*, *Kara kryminalna*. jej wymierzanie i wykonywanie w świetle przepisów Konstytucji RP z 2.6.1997 r., w: *M. Kuć, J. Niewiadomska* (red.), *Kara kryminalna*. Analiza psychologiczno-prawna, Lublin 2004; *A. Kremplewski*, *Europejska Konwencja o Zapobieganiu Torturom – nowy mechanizm ochrony praw człowieka*, *Biuletyn Centrum Europejskiego Uniwersytetu Warszawskiego, Ośrodek Informacji i Dokumentacji Rady Europy* 1992, Nr 2–3; *A. Kremplewski*, *Policja a zakaz tortur oraz innego nieludzkiego traktowania*, w: *M. Wędrchowski* (red.), *Prawa jednostki a prawo karne*, Warszawa 1995; *M. Król-Bogomilska*, „Formy winy” w prawie karnym w świetle psychologii, Warszawa 1991; *M. Król-Bogomilska*, *Kary pieniężne w prawie antymonopolowym w ustawie o ochronie konkurencji i konsumentów w europejskim prawie wspólnotowym*, Warszawa 2001; *P. Kruszyński*, *Zakres obowiązywania reguły in dubio pro reo w procesie karnym*, *PiP* 1979, Nr 10; *E. Krzymuski*, *System prawa karnego*, ze stanowiska nauki trzech kodeksów, obowiązujących w Polsce, Kraków 1921; *L. Kubicki*, *Nowa kodyfikacja karna a Konstytucja RP*, *PiP* 1998, Nr 9–10; *L. Kubicki*, *Przestępstwo popełnione przez zaniechanie*. Zagadnienia podstawowe, Warszawa 1975; *J. Kulesza*, *Czyn*, w: *P. Daniluk* (red.), *Leksykon prawa karnego – część ogólna*. 100 podstawowych pojęć, Warszawa 2018; *J. Kulesza*, *Glosa*

do post. SN z 12.12.2007 r., III KK 245/07, Pal. 2008, Nr 11–12; *J. Kulesza*, Glosa do post. SN z 29.6.2010 r., I KZP 7/10, Prok. i Pr. 2011, Nr 6; *J. Kulesza*, Glosa do wyr. TK z 16.4.2009 r., P 11/08, PiP 2010, Nr 3; *J. Kulesza*, Legalne tortury, w: *A. Blachnio-Parzych, J. Jakubowskiej-Hara, J. Kosonoga, H. Kuczyńska* (red.), Problemy wymiaru sprawiedliwości karnej. Księga Jubileuszowa Profesora Jana Skupińskiego, Warszawa 2013; *J. Kulesza*, Negatywna prewencja generalna, PiP 2011, Nr 1; *J. Kulesza*, Niektóre problemy stosowania sankcji bezwzględnie oznaczonej, Prok. i Pr. 2007, Nr 11; *J. Kulesza*, O pojmojowaniu zaniechania w polskiej nauce prawa karnego, CzPKiNP 2007, Nr 2; *J. Kulesza*, Odpowiedzialność karna sędziów i prokuratorów stanu wojennego. Glosa do uchwały Sądu Najwyższego z dnia 2 lipca 2021 r., sygn. akt I DI 3/21, Roczniki Nauk Prawnych 2022, nr 1; tenże, Zbrodnie sądowe sędziów i prokuratorów stanu wojennego jako zbrodnie komunistyczne. Siemdem uchwał Sądu Najwyższego, Przegląd Sejmowy 2022 (w druku); *J. Kulesza*, Problemy teorii kryminalizacji. Studium z zakresu prawa karnego i konstytucyjnego, Łódź 2017; *J. Kulesza*, Przepęstwo nieudzielności pomocy w niebezpieczeństwie. Art. 162 k.k. na tle uwag dotyczących § 323c niemieckiego kodeksu karnego, Łódź 2008; *J. Kulesza*, Przepęstwo trwałe, w: *P. Daniluk* (red.), Leksykon prawa karnego – część ogólna. 100 podstawowych pojęć, Warszawa 2018; *J. Kulesza*, Wybór przez ustawodawcę reżimu odpowiedzialności prawnej (karny, wykorzystaniu, administracyjny) w świetle teorii kryminalizacji, w: *P. Daniluk* (red.), Reforma prawa wykroczeń, t. 2, Warszawa 2020; *J. Kulesza*, Wykładnia znamienia „miejsca publicznego” na przykładzie wybranych wykroczeń, PiP (w druku); *J. Kulesza*, Zarys teorii kryminalizacji, Prok. i Pr. 2014, Nr 11–12; *J. Kulesza i in.*, Counter-terrorism law, w: *B. Lewaszkiwicz-Petrykowska* (red.), Rapports Polonais. XIXe Congres International de Droit Comparé/XIXth International Congress of Comparative Law, Vienne, 20–26 VII 2014, Łódź 2014; *W. Kulesza, J. Kulesza*, Przedawnienie jest niesprawiedliwe, w: *W. Zalewski, T. Snarski* (red.), Księga poświęcona śp. prof. dr hab. Jarosława Warylewskiego (1959–2020), Gdańsk 2023; *M. Kulik*, Początek okresu spoczywania biegu terminu przedawnienia karalności w związku ze względnym immunitetem procesowym na przykładzie sędziowskiego immunitetu formalnego, WPP 2012, Nr 4; *M. Kulik*, Przedawnienie karalności i przedawnienie wykonania kary w polskim prawie karnym, Warszawa 2014; *B. Kunicka-Michalska*, Gwarancje karno-procesowe w konstytucjach państw Ameryki Łacińskiej, w: *P. Kruszyński* (red.), Węzłowe zagadnienia procedury karnej. Księga ku czci Profesora Andrzeja Murzynowskiego, SI 1997, t. XXXIII; *B. Kunicka-Michalska*, Niektóre dyskusyjne problemy noweli z 18.3.2004 r. do Kodeksu karnego i Kodeksu postępowania karnego, w: *L. Leszczyński, E. Skrętowicz, Z. Holda* (red.), W kręgu teorii i praktyki prawa karnego. Księga poświęcona pamięci Prof. Andrzeja Wąska, Lublin 2005; *B. Kunicka-Michalska*, Rezolucje XV Międzynarodowego Kongresu Prawa Karnego AIDP (Rio de Janeiro, 4–10.9.1994 r.), cz. 2, PPK 1995, Nr 13; *B. Kunicka-Michalska*, Zasady odpowiedzialności karnej. Art. 1 § 1 i 2 KK, art. 3–7 KK. Komentarz, Warszawa 2006; *M. Kurowski*, Problematyka art. 400 kodeksu postępowania karnego, Prok. i Pr. 2004, Nr 10; *J. Kwaśniewski* (red.), Penologiczna analiza pojęcia humanitarnego karania, Warszawa 2010; *S. Lelental*, Kodeks karny wykonawczy. Komentarz, Warszawa 2010; *L. Lernell*, Zagadnienia związku przyczynowego w prawie karnym, Warszawa 1962; *K.J. Leżak*, Orzekanie kary łącznej w wyroku łącznym na podstawie art. 89 § 1 KK a stosowanie art. 4 § 1 KK. Uwagi na marginesie wyroku Sądu Najwyższego z dnia 14 czerwca 2011 r., IV KK 159/11, IN 2012, Nr 4; *P.H. Lindsay, D.A. Norman*, Procesy przetwarzania informacji u człowieka, Warszawa 1991; *M. Lipczyńska*, Znaczenie i funkcja zasady in dubio pro reo w procesie karnym, PiP 1967, Nr 10; *M.J. Lubelski*, Czy karanie może być humanistyczne?, w: *W. Cieślak, S. Steinborn* (red.), Profesor Marian Cieślak – osoba, dzieło, kontynuacja, Warszawa 2013; *M.J. Lubelski*, Zagadnienia stykowe k.k. i ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich (art. 10 § 2, art. 10 § 3, art. 10 § 4, art. 38 § 3, art. 1 § 3 k.k.), w: *T. Bojarski, E. Skrętowicz* (red.), Teoretyczne i praktyczne problemy stosowania ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich, Lublin 2001; *A. Łopatka*, Jednostka. Jej prawa człowieka, Warszawa 2002; *A. Łopatka*, Międzynarodowe prawo praw człowieka, Warszawa 2002; *A. Łukaszewicz*, Inne kategorie, różne statystyki, Rzeczp. z 19.11.1998 r.; *A. Łukaszewicz*, Prokuratorzy i sędziowie nadal pod lupą, Rzeczp. z 14–15.11.1998 r.; *R. Machacek*, Prewencyjny system ochrony w państwach Rady Europy na tle Europejskiej Konwencji przeciwko Torturom, PiP 1997, Nr 9; *F. Maciejewski*, Wykład prawa karnego w ogólności z zastosowaniem kodeksu kar głównych i poprawczych z dniem 20 grudnia/1 stycznia 1848 r. w Królestwie Polskiem obowiązujący tudzież Ustawy przechodniej i instrukcji dla sądów, Warszawa 1948; *P. Maćkowiak*, Prawa człowieka a zagadnienie tortur, w: *B. Hołyst* (red.), Problematyka przestępczości na VI Kongresie Narodów Zjednoczonych, Warszawa 1983; *J. Majewski*, Czas popełnienia przestępstwa. Zagadnienia definicyjne, w: *J. Warylewski* (red.), Czas i jego znaczenie w prawie karnym, Gdańsk 2010; *J. Majewski* (red.), Dyrektywy sądowego wymiaru kary, Pokłosie X Bielańskiego Kolokwium Karnistycznego. Materiały Konferencyjne (15.5.2013 r.), Warszawa 2014; *J. Majewski*, O konsekwencjach zmiany ustawy w czasie popełnienia czynu zabronionego, w: *J. Majewski* (red.), Reguły intertemporalne w prawie karnym, Warszawa 2019; *J. Majewski*, O pożytkach i szkodach dotychczasowych dociekań nad problematyką źródeł obowiązku gwaranta, KPP 2004, Nr 4; *J. Majewski*, Określenie umyślności w projekcie kodeksu karnego na tle obowiązujących przepisów, WPP 1996, Nr 1; *J. Majewski*, Prawnokarne przypisywanie skutku przy zaniechaniu (zagadnienia węzłowe), Kraków 1997; *J. Majewski*, Ten sam czyn jako przesłanka kumulatywnej kwalifikacji, w: *J. Majewski* (red.), Zbiąg przepisów oraz zbiąg przestępstw w polskim prawie karnym, Toruń 2006; *J. Majewski*, Wpływ kontrawencjonalizacji na sytuację prawną osoby prawomocnie skazanej, w: *L. Leszczyński, E. Skrętowicz, Z. Holda* (red.), W kręgu teorii i praktyki prawa karnego. Księga poświęcona pamięci Profesora Andrzeja Wąska, Lublin 2005; *J. Majewski*, Zmiana ustawy karnej w czasie popełnienia czynu zabronionego, Pal. 2003, Nr 9–10; *J. Majewski, P. Kardas*, O dwóch znaczeniach winy w prawie karnym, PiP 1993, Nr 10; *J. Makarewicz*, Prawo karne. Wykład porównawczy z uwzględnieniem prawa obowiązującego w Rzeczypospolitej Polskiej, Lwów–Warszawa 1924; *J. Makarewicz*, Wstęp do filozofii prawa karnego w oparciu o podstawy historyczno-rozwojowe, Lublin 2009; *W. Makowski*, Prawo karne. Część ogólna. Wykład porównawczy prawa karnego, austriackiego, niemieckiego i rosyjskiego obowiązującego w Polsce, Kraków 1920; *B. Malatyńska, A. Malatyńska*, Wybrane zagadnienia intertemporalne związane z nowelizacją przepisów o karze łącznej w kontekście art. 19 ust. 1 ustawy z 20.02.2015 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw, w: *D. Kala, I. Zgoliński* (red.), Postępowanie przed sądem I instancji w znowelizowanym procesie karnym, Warszawa 2018; *A. Maleszyk*, Kolejny problem interpretacyjny, Rzeczp. z 4.11.1998 r.; *M. Małecki, S. Tarapata, M. Czepiel, P. Drążyk, M. Dziedzic, F. Mielecki*, Przeciwno nowelizacji art. 11 Kodeksu karnego,

Prawo w Działaniu 2024, Nr 57; *K. Mamak*, Rewolucja cyfrowa a prawo karne, Kraków 2019; *M. Maraszek*, Dolna granica wieku odpowiedzialności karnej w prawie polskim, Warszawa 2012; *M. Marcinko*, „Status terrorysty” w świetle międzynarodowym prawa humanitarnego, w: *K. Lankosz, M. Chorośnicki, P. Czubik* (red.), Walka z terroryzmem w świetle prawa międzynarodowego, Bielsko-Biała 2015; *W. Marcinkowski*, Wybrane orzeczenia Izby Wojskowej Sądu Najwyższego wydane w 2005 r. wskutek rozpoznania kasacji, WPP 2006, Nr 1; *A. Marek*, Czas popełnienia przestępstwa a konstrukcja tzw. czynu ciągłego, w: *J. Warylewski* (red.), Czas i jego znaczenie w prawie karnym, Gdańsk 2010; *A. Marek*, Prawo karne, Warszawa 1992, 2006; *A. Marek* (red.), Prawo karne. Zagadnienia teorii i praktyki, Warszawa 1986; *A. Marek, B. Kunicka-Michalska*, Revue Internationale de Droit Pénal, 1 i 2 trimestr 1988; *W. Mąciór*, Czyn ludzki i jego znaczenie w prawie karnym zagadnienia podstawowe, Warszawa 1990; *W. Mąciór*, Negatywne znamiona istoty czynu, PiP 1964, Nr 5–6; *W. Mąciór*, Nieświadomość bezprawności czynu a odpowiedzialność karna, PiP 1972, Nr 10; *W. Mąciór*, O finalizmie w prawie karnym, PiP 1971, Nr 6; *W. Mąciór*, Problem przestępstw nieumyślnych na tle aktualnych wymagań teorii i praktyki, Kraków 1968; *W. Mąciór*, Recenzja: L. Kubicki, Przestępstwo popełnione przez zaniechanie. Zagadnienia podstawowe, NP 1976, Nr 5; *W. Mąciór*, Relatywność nauki o przestępstwie, PiP 1994, Nr 3; *W. Mąciór*, W kwestii nieświadomości bezprawności czynu, PiP 1983, Nr 12; *W. Mąciór*, W związku z dyskusją na temat finalizmu, PiP 1972, Nr 5; *W. Mąciór*, Z problematyki zbiegu przestępstw i przepisów ustawy (w sprawie pozornego zbiegu realnego przestępstw), PiP 1965, Nr 1; *W. Mąciór*, Zasady odpowiedzialności karnej w projekcie kodeksu karnego z 1995 r., PiP 1996, Nr 6; *W. Mąciór*, Zbieg przepisów ustawy jako problem logiczny i prawny, PiP 1975, Nr 1; *M. Meleżini*, Poglądy Profesora Mariana Cieślaka na niektóre problemy dotyczące kar i ich wymiaru, w: *W. Cieślak, S. Steinborn* (red.), Profesor Marian Cieślak – osoba, dzieło, kontynuacja, Warszawa 2013; *K. Michalak, M. Toruński*, Środki zapobiegawcze po nowelizacji KPK – wybrane zagadnienia związane z art. 258 § 2 KPK oraz 259 § 3 KPK, Jur. 2016, Nr 1; *J. Mikołajewicz*, Prawo intertemporalne. Zagadnienia teoretycznoprawne, Poznań 2000; *J. Mikołajewicz* (red.), Problematyka intertemporalna w prawie. Zagadnienia podstawowe. Rozstrzygnięcia intertemporalne. Geneza i funkcje, Warszawa 2015; *J. Mikołajewicz, H. Paluszkiwicz*, Rozstrzygnięcia intertemporalne prawa karnego, w: *J. Mikołajewicz* (red.), Problematyka intertemporalna w prawie. Zagadnienia podstawowe. Rozstrzygnięcia intertemporalne. Geneza i funkcje, Warszawa 2015; *K. Mularski*, Prawo intertemporalne z perspektywy nauki prawa cywilnego. Wykładnia przepisów intertemporalnych, Warszawa 2015; *A. Murzynowski*, Istota i zasady procesu karnego, Warszawa 1994; *M. Muszyński*, Cena powrotu kata, Rzeczp. 2004, Nr 196; *M. Myjak*, Wolność od niewolnictwa, poddaństwa i pracy przymusowej, w: *R. Wieruszewski* (red.), Prawa człowieka. Model prawny, Wrocław 1991; *M. Nawrocki*, Cybercrime locus as defined now and in amendments suggested, Prawo w Działaniu 2018, Nr 36; *M. Nawrocki*, Czas popełnienia czynu zabronionego w polskim prawie karnym (podstawowe zagadnienia materialno-prawne), Szczecin 2014; *M. Nawrocki*, Czas popełnienia niejednoznaczowego czynu zabronionego a zasada nullum crimen sine lege, w: *I. Sepioto-Jankowska* (red.), Nullum crimen sine lege, Warszawa 2013; *M. Nawrocki*, Czas popełnienia niejednoznaczowych czynów zabronionych de lege lata i de lege ferenda, Prawo w Działaniu 2019, t. 37; *M. Nawrocki*, Glosa do wyr. SN 14.11.2016 r., III KK 273/16, Prok. i Pr. 2018, Nr 7–8; *M. Nawrocki*, Nowy model przeprobowania niektórych czynów w prawie karnym, PS 2016; *M. Nawrocki*, Wpływ zmian terminów przedawnienia na sytuację sprawcy. Glosa do postanowienia Sądu Najwyższego z 26.10.2017 r., II KK 192/17, PS 2019, Nr 2; *M. Nawrocki*, Wyłączenie zasady terytorialności w prawie karnym (art. 5 KK) na przykładzie umowy międzynarodowej Polska-NATO (SOFA), w: *E. Cata-Wacinkiewicz, K. Flaga-Gieruszynska, D. Wacinkiewicz* (red.), Obywatel – państwo – społeczność międzynarodowa. Citizien – state – international community, Warszawa 2014; *M. Nielaczna*, Czy komitet zapobiegania torturom (CPT) jest w stanie poznać „prawdę” o rzeczywistości więziennej?, Biuletyn Polskiego Towarzystwa Kryminologicznego im. Profesora Stanisława Batawii 2007, Nr 16; *M. Nielaczna*, Europejski Komitet Zapobiegania Torturom. Między kontrolą a standaryzacją i podana tam literatura, Warszawa 2010; *M. Nielaczna*, Wolność bezwarunkowa – wokół problemu tortur. Polemika z argumentami Alana Dershowitza, zwolennika stosowania przemocy przez państwo, CzPKiNP 2008, Nr 2; *B. Nita*, Glosa do wyr. SA w Krakowie z 18.2.1999 r., II AKA 2/99, Pal. 2000, Nr 9–10; *B. Nita*, Intertemporalne następstwa zmiany ustawy karnej po prawomocnym orzeczeniu, SZNUMCS 1995, Nr 2; *B. Nita*, Wpływ Trybunału Konstytucyjnego na prawomocnie zakończony postępowanie karne, Pal. 1999–2000, Nr 12–1; *B. Nita, A.R. Światłowski*, O retroaktywności prawa karnego, PS 1994, Nr 3; *B. Nita, A.R. Światłowski*, Zakaz łącznego stosowania przepisów ustawy nowej oraz ustawy dawnej na tle art. 4 § 1 KK, Prok. i Pr. 2001, Nr 3; *J. Nowacki*, Analogia legis, Warszawa 1966; *C. Nowak*, Wpływ procesów globalizacyjnych na polskie prawo karne, Warszawa 2014; *L. Nowak*, Interpretacja prawnicza. Studium z metodologii prawniczości, Warszawa 1973; *L. Nowak*, Próba metodologicznej charakterystyki prawniczości, Poznań 1968; *I. Nowicka*, Wykroczenia będące czynami przeprobowanymi w ujęciu prawnym i kryminologicznym, Szczytno 2010; *M.A. Nowicki*, Achour przeciwko Francji – wyrok ETPC z 29 marca 2006 r., skarga Nr 67335/01, w: *M.A. Nowicki* (red.), Nowy Europejski Trybunał Praw Człowieka. Wybór orzeczeń 1999–2004, Kraków 2005; *M.A. Nowicki*, Al. Saadon i Mufali przeciwko Wielkiej Brytanii, decyzja ETPC z dnia 30 czerwca 2009 r., skarga nr 61498/08, w: *M.A. Nowicki*, Europejski Trybunał Praw Człowieka. Wybór orzeczeń 2009, Lex 2010; *M.A. Nowicki*, Coeme i inni przeciwko Belgii – wyrok ETPC z 22 czerwca 2000 r., skargi Nr 32492/96, w: *M.A. Nowicki*, Nowy Europejski Trybunał Praw Człowieka. Wybór orzeczeń 1999–2004, Kraków 2005; *M.A. Nowicki*, Ecer i Zezyrek przeciwko Turcji – wyrok ETPC z 27 lutego 2001 r., skargi Nr 29295/95 i 29363/95, w: *M.A. Nowicki* (red.), Nowy Europejski Trybunał Praw Człowieka. Wybór orzeczeń 1999–2004, Kraków 2005; *M.A. Nowicki*, Europejski Trybunał Praw Człowieka. Wybór orzeczeń 2013, Lex 2014; *M.A. Nowicki*, Glien przeciwko Niemcom – wyrok ETPC z 28 listopada 2013 r., skarga Nr 7345/12, w: *M.A. Nowicki*, Europejski Trybunał Praw Człowieka. Wybór orzeczeń 2013, Lex 2014; *M.A. Nowicki*, Haidn przeciwko Niemcom – wyrok ETPC z 13 stycznia 2011 r., skarga Nr 6587/04, w: *M.A. Nowicki*, Europejski Trybunał Praw Człowieka. Wybór orzeczeń 2011, Lex 2012; *M.A. Nowicki*, Markovic i inni przeciwko Włochom – wyrok ETPC z dnia 14 grudnia 2006 r., skarga Nr 1398/03, w: *M.A. Nowicki*, Europejski Trybunał Praw Człowieka. Wybór orzeczeń 2006, Lex 2007; *M.A. Nowicki*, Scoppola przeciwko Włochom – Wyrok ETPC z 17 września 2009 r., skarga Nr 10249/03, w: *M.A. Nowicki*, Europejski Trybunał Praw Człowieka. Wybór orzeczeń 2009, Lex 2010; *M.A. Nowicki*, Strelitz, Kessler i Krenz przeciwko Niemcom – wyrok ETPC z 22 marca 2001 r., skargi Nr 34044/96, 35532/97 i 44801/98,

w: *M.A. Nowicki*, Europejski Trybunał Praw Człowieka. Wybór orzeczeń 1999–2004, Kraków 2005; *M.A. Nowicki*, Wyrok ETPC z 25 lipca 2000 r. skarga Nr 23969/94, w: *M.A. Nowicki*, Europejski Trybunał Praw Człowieka, Wybór orzeczeń 1999–2004, Kraków 2005; *B. Orłowska-Zielińska*, Zasada humanitaryzmu a zasada humanizmu na gruncie polskiego prawa karnego, w: *B. Sitek, T. Jasudowicz, M. Seroka* (red.), Fides et bellum. Księga poświęcona Pamięci Księdza Biskupa Profesora, Generała śp. Tadeusza Płoskiego, t. 2, Olsztyn 2012; *A. Ornowska*, Badania lekarskie skazanych na karę ograniczenia wolności – propozycja zmian w prawie karnym, w: *I. Zgoliński* (red.), Oblicza Temidy. Aspekty prawne ochrony zdrowia (zagadnienia wybrane), Bydgoszcz 2013; *L. Ozdarska*, Humanitaryzm kary na gruncie prawa karnego, w: *B. Sitek, T. Jasudowicz, M. Seroka* (red.), Fides et bellum. Księga poświęcona Pamięci Księdza Biskupa Profesora, Generała śp. Tadeusza Płoskiego, t. 2, Olsztyn 2012; *H. Paluszkiwicz*, Jak czytać przepisy intertemporalne? Kilka uwag na marginesie nowelizacji Kodeksu postępowania karnego, część I – Wprowadzenie, WPP 2016, Nr 1; *H. Paluszkiwicz*, Zagadnienia intertemporalne w postępowaniu sądowym po nowelizacji 2013–2016, w: *A. Lach* (red.), Postępowanie karne po nowelizacji z dnia 11 marca 2016 roku, Warszawa 2017; *Z. Papierkowski*, Zagadnienia z dziedziny prawa karnego, Lublin 1948; *K. Paprzycka*, Uwagi o W. Patryasa koncepcji zaniechania, RPEiS 1995, Nr 3; *W. Patryas*, Interpretacja karnistyczna. Studium metodologiczne, Poznań 1988; *W. Patryas*, Przyczynok do zagadnienia przyczynowości zaniechania, RPEiS 1992, Nr 3; *W. Patryas*, W sprawie definicji winy – replika, RPEiS 1992, Nr 3; *W. Patryas*, Zaniechanie. Próba analizy metodologicznej, Poznań 1993; *S. Paweła*, Prawo karne wykonawcze, Warszawa 2007; *J. Paygert*, Przesłane zaniechanie. Studium z prawa karnego, Lwów 1907; *P. Petasz*, Zarys koncepcji celów kary kryminalnej Profesora Mariana Cieślaka, w: *W. Cieślak, S. Steinborn* (red.), Profesor Marian Cieślak – osoba, dzieło, kontynuacja, Warszawa 2013; *T. Pietrzykowski*, Wsteczne działanie prawa i jego zakaz, Kraków 2004; *E. Plebanek*, Materialne określenie przestępstwa, Warszawa 2009; *M. Plachta*, Jurysdykcja państwa w sprawach karnych wobec cudzoziemców, SP 1992, Nr 1–2; *M. Plachta*, Zakaz ekstradycji obywatela polskiego w Konstytucji i nowym Kodeksie postępowania karnego, Prok. i Pr. 1998, Nr 3; *S. Plawski*, Przesłane przeciwko życiu, Warszawa 1963; *L. Pohl*, Artykuł 2 Kodeksu karnego w roli wyznacznika podmiotu przestępstwa skutkowego popełnionego przez zaniechanie, RPEiS 2008, Nr 3; *L. Pohl*, Błąd co do okoliczności stanowiącej znamię czynu zabronionego w polskim prawie karnym (zagadnienia ogólne), Poznań 2013; *L. Pohl*, Czy możliwy jest rzeczowy zbieg przepisu określającego kwalifikowaną postać czynu zabronionego z przepisem określającym jego postać uprzywilejowaną, w: *A. Adamski, J. Bojarski, P. Chrzczonowicz, M. Leclak* (red.), Nauki penalne wobec szybkich przemian socjokulturowych. Księga jubileuszowa Profesora Mariana Filara, t. 1, Toruń 2012; *L. Pohl*, Czy w skład czynu ciągłego wchodzi mogą zachowania niejednorodne?, PiP 2021, Nr 4; *L. Pohl*, Indywidualne właściwości desygnatu przedmiotu czynności wykonawczej jako problem strony podmiotowej czynu zabronionego, AIS 2018, Nr 1; *L. Pohl*, Jeszcze w sprawie propozycji zmian dotyczących czynu ciągłego (w odpowiedzi na uwagi Krzysztofa Kmąka), Prawo w Działaniu 2020, Nr 43; *L. Pohl*, Niezachowanie wymaganej ostrożności – znamię typu czynu zabronionego czy odrębny element w strukturze przestępstwa, w: *J. Majewski* (red.), Nieumyślność. Materiały VIII Bielańskiego Kolokwium Karnistycznego, Toruń 2012; *L. Pohl*, O niemożności wykonania nakazanego działania spowodowanej zachowaniem się zobowiązanego do działania (przyczynok do analizy zaniechania w prawie karnym), w: *W. Cieślak, S. Steinborn* (red.), Profesor Marian Cieślak – osoba, dzieło, kontynuacja, Warszawa 2013; *L. Pohl*, O pojmowaniu i roli możliwości wykonania działania w dogmatycznie ujmowanej strukturze przestępstwa, OSAP 2016, Nr XIV/1; *L. Pohl*, O rezerwie wobec teorii jednoci przestępstwa, w: *M. Bojarski, J. Brzezińska, K. Łuczak* (red.), Problemy współczesnego prawa karnego i polityki kryminalnej. Księga Jubileuszowa Profesor Zofii Sienkiewicz, Wrocław 2015; *L. Pohl*, O stosunku między zmodyfikowanym typem czynu zabronionego pod groźbą kary a leżącą u jego podstaw normą sankcjonowaną, IN 2010, Nr 1; *L. Pohl*, Ponownie w sprawie czynu ciągłego (replika na kolejne uwagi Krzysztofa Kmąka), Prawo w Działaniu 2021, Nr 47; *L. Pohl*, Prawo karne. Wykład części ogólnej, Warszawa 2013; *L. Pohl*, Propozycja nowelizacji art. 11 Kodeksu karnego, Prawo w Działaniu 2022, Nr 49; *L. Pohl*, Propozycja nowelizacji art. 12 Kodeksu karnego i sprzężona z nią propozycja nowelizacji art. 115 k.k., Prawo w Działaniu 2019, Nr 37; *L. Pohl*, Przyczynok do rozważań o strukturze nieumyślności i sposobie jej opisania w kodeksie karnym, w: *J. Giezek, P. Kardas* (red.), Obiektywne i subiektywne przypisanie odpowiedzialności karnej, Warszawa 2016; *L. Pohl*, Raz jeszcze o zasadności usunięcia teorii jednoci przestępstwa z Kodeksu karnego – odpowiedź na polemikę, Prawo w Działaniu 2024, Nr 57; *L. Pohl*, Struktura normy sankcjonowanej w prawie karnym. Zagadnienia ogólne, Poznań 2007; *L. Pohl*, Tak zwana subsydiarność ustawowa jako niejednolita dyrektywa usuwania niezbieżności prakseologicznej norm prawnych w polskim prawie karnym, SP 2009, Nr 1–2; *L. Pohl*, Wokół zasady koincydencji winy i czynu w prawie karnym (kilka słów o książce Agnieszki Barczak-Oplustil), KPPubl 2018, Nr 1; *L. Pohl*, Zbieg przepisów i przestępstw – próba uporządkowania pojęć, RPEiS 2005, Nr 1; *M. Poletylo*, Aksjomat, w: *W. Marciszewski* (red.), Mała encyklopedia logiki, Wrocław–Warszawa–Kraków 1970; *K. Postulski*, Głosa do uchw. SN z 23.2.1999 r., I KZP 37/98, Pal. 1999, Nr 7–8; *K. Postulski*, Kodeks karny wykonawczy, Komentarz, Warszawa 2012; *K. Postulski*, Przesłanki warunkowego przedterminowego zwolnienia. Głosa do uchwały 7 sędziów SN z dnia 26 kwietnia 2017 r., I KZP 2/17, Lex 2018; *F. Prusak*, Kodeks karny skarbowy. Komentarz, Warszawa 2011; *T. Przesławski*, Cel w konstrukcji przestępstwa terrorystycznego, Prok. i Pr. 2009, Nr 5; *T. Przesławski*, Konsekwencje naruszenia zasady humanitaryzmu i poszanowania godności ludzkiej w postępowaniu karnow wykonawczym (art. 4 § 1 KKW), PWP 2015, Nr 88; *T. Przesławski*, Psychika, czyn, wina. Wpływ czynnika psychicznego na zachowanie człowieka i jego winę jako podstawę odpowiedzialności karnej, Warszawa 2008; *W. Radecki*, Kategoryzacja czynów zabronionych pod groźbą kary w prawie polskim, czechosłowackim, czeskim i słowackim, cz. 1. Ewolucja historyczna, cz. 2. Obowiązujący stan sprawy, IN 2012, Nr 2; *W. Radecki*, Normatywne ujęcie wykroczenia, Prok. i Pr. 2003, Nr 2; *W. Radecki*, Przesłane a wykroczenie, w: *P. Daniluk* (red.), Reforma prawa wykroczeń, t. 1, Warszawa 2019; *F. Radoniewicz*, Odpowiedzialność karna za hacking i inne przestępstwa przeciwko danym komputerowym i systemom informatycznym, Warszawa 2016; *Z. Radwański*, Prawo cywilne. Część ogólna, Warszawa 1996; *J. Raglewski*, Konstrukcja tzw. przepoływanych czynów zabronionych, w: *A. Michalska-Warias, I. Nowikowski, J. Piórkowska-Flioger* (red.), Teoretyczne i praktyczne problemy współczesnego prawa karnego. Księga Jubileuszowa dedykowana Profesorowi Tadeuszowi Bojarskiemu, Lublin 2011; *A. Redelbach, S. Wronkowska, Z. Ziemiński*, Zarys teorii państwa i prawa, Warszawa 1994; *G. Rejman*, Teorie i formy winy w prawie karnym, Warszawa 1980; *G. Rejman*, Zasady

odpowiedzialności karnej. Artykuły 8–31 KK. Komentarz, Warszawa 2009; *M. Rodzyńkiewicz*, Modelowanie pojęć w prawie karnym, Kraków 1998; *M. Rodzyńkiewicz*, Pojęcie winy w prawie karnym – próba analizy krytycznej na tle ujęcia relacyjnego, RPEiS 1992, Nr 3; *M. Rodzyńkiewicz*, Pojęcie zaniechania a odpowiedzialność za przestępstwo popełnione przez zaniechanie w projekcie kodeksu karnego, PPK 1994, Nr 11; *M. Rodzyńkiewicz*, Próba analizy prawnokarnej konstrukcji umyślności, RPEiS 1990, Nr 3–4; *M. Romańczuk-Grącka*, Pojęcie i funkcje przymusu psychicznego w prawie karnym, Warszawa 2020; *D. Rondalska* (red.), Prawa człowieka a polski system penitencjarny. Edukacja, resocjalizacja, humanizm. Praca zbiorowa. Materiały konferencyjne, Poznań 2012; *C. Roxin*, Problematyka obiektywnego przypisania, w: *T. Kaczmarek* (red.), Teoretyczne problemy odpowiedzialności karnej w polskim oraz niemieckim prawie karnym, Wrocław 1990; *A. Rybak*, Niektóre problemy międzyczasowego prawa karnego, Prok. i Pr. 2001, Nr 12; *A. Rzepliński*, Wyrok ETPC w Strasburgu z 7.8.1996 r. Sprawa Yazig przeciwko Turcji, cz. 1, Prok. i Pr. 1997, Nr 2; *M. Siewierski*, Kodeks karny i prawo o wykroczeniach. Komentarz, Warszawa 1965; *O. Sitarz*, Zmiana ustawy karnej w kontekście wyboru zasady intertemporalnej (art. 1 § 1a a art. 4 § 1 KK), PS 2015, Nr 3; *M. Siwicki*, Podstawy określenia jurysdykcji cyberprzestępstw na gruncie polskiego ustawodawstwa karnego w świetle międzynarodowych standardów normatywnych, Pal. 2013, Nr 3–4; *J. Skupiński*, Konwencja ONZ z 10.12.1984 r. przeciwko torturom oraz innym formom nieludzkiego traktowania, PiP 1986, Nr 11; *J. Skupiński*, Międzynarodowy zakaz tortur lub innego nieludzkiego traktowania w świetle polskiego prawa karnego, w: *J. Skupiński* (red.), Standardy praw człowieka a polskie prawo karne, Warszawa 1995; *J. Skupiński*, Prawnokarny obowiązek pracy na wolności a międzynarodowy zakaz pracy przymusowej lub obowiązkowej, w: *J. Wrątny* (red.), Prawo pracy w świetle procesów integracji europejskiej. Księga jubileuszowa Profesor Marii Matey-Tyrowicz, Warszawa 2011; *J. Skupiński*, Problemy kodyfikacyjne materialnego i procesowego prawa wykroczeń, w: *H. Lisicka* (red.), Prawo ochrony środowiska i prawo karne, Wrocław 2008; *J. Skupiński*, Zakaz pracy przymusowej lub obowiązkowej na wolności a prawo karne, w: *J. Skupiński* (red.), Standardy praw człowieka a polskie prawo karne, Warszawa 1995; *J. Skupiński*, Zakaz stosowania tortur lub innego nieludzkiego traktowania, w: *R. Wieruszewski* (red.), Prawa człowieka, Model prawny, Wrocław 1991; *M. Sławiński*, Intertemporalne zagadnienia nowelizacji przepisów o karze łącznej. Wybrane problemy w kontekście art. 19 ustawy nowelizującej z 20 lutego 2015 r., Pal. 2015, Nr 7–8; *M. Smarzewski*, O wprowadzeniu humanizmu do kodeksu karnego, Prok. i Pr. 2011, Nr 1; *M. Sowa*, Odpowiedzialność karna sprawców przestępstw internetowych, Prok. i Pr. 2002, Nr 4; *A. Spotowski*, Pomijalny (pozorny) zbieg przepisów ustawy i przestępstw, Warszawa 1976; *A. Spotowski*, Reguły wyłączające wielość ocen a zbieg przepisów ustawy określających przestępstwo nieumyślne i umyślne, PiP 1973, Nr 6; *M. Stanowska*, *A. Walczak-Żochowska*, *K. Wierzbowski*, Uwagi o profilu postępowania nieletnimi, zagadnienia, PiP 1983, Nr 6; *B.J. Stefański*, Zatarcie skazania, Warszawa 2014; *R.A. Stefański*, Glosa do wyr. SN z 5.6.2001 r., III KKN 411/99, WPP 2001, Nr 3–4; *R.A. Stefański*, Miejsce popełnienia przestępstwa. Problemy materialno-prawne i procesowe, w: *A. Blachnio-Parzych*, *J. Jakubowska-Hara*, *J. Kosonoga*, *H. Kuczyńska* (red.), Problemy wymiaru sprawiedliwości karnej. Księga jubileuszowa Profesora Jana Skupińskiego, Warszawa 2013; *R.A. Stefański*, Przegląd uchwał Izby Karnej SN w zakresie prawa karnego procesowego za 2004 r., WPP 2005, Nr 2; *R.A. Stefański*, Przegląd uchwał Izby Karnej SN w zakresie prawa karnego materialnego, w: *M. Sowa* (red.), Prawa wykroczeń i prawa wykroczeń za 1999 r., WPP 2000, Nr 1; *R.A. Stefański*, Ustawa względniejsza dla sprawcy, Prok. i Pr. 1995, Nr 9; *S. Steinborn*, Reguły intertemporalne w prawie karnym procesowym, w: *J. Majewski* (red.), Reguły intertemporalne w prawie karnym, Warszawa 2019; *S. Stomma*, Fikcja winy, PiP 1947, Nr 10; *B. Sygit*, Zbrodnia jako kategoria przestępstwa. Studium prawnokarne i polityczno-kryminalne, Toruń 2005; *P. Szczepanek*, Konferencja naukowa „Intertemporalne zagadnienia nowelizacji Kodeksu postępowania karnego”, Kraków, 19 czerwca 2015 r., Pal. 2015, Nr 11–12; *K. Szczucki*, Problem przepolowionego typu czynu zabronionego, w: *T. Giaro* (red.), Ekonomiczna analiza prawna. Materiały Konferencji (Warszawa, 7.3.2014), Warszawa 2014; *G.B. Szczygiel*, Zasada humanitaryzmu w prawie karnym, w: *J. Matwiejuk* (red.), Konstytucyjno-ustawowa regulacja stosunków społecznych w Rzeczypospolitej Polskiej i Republice Białoruś. Materiały konferencyjne (Białystok, 3–4.6.2008 r.), Białystok 2009; *M. Szewczyk*, Ewolucja pojęcia przestępstwa skarbowego w polskim ustawodawstwie karny skarbowym, w: *L. Leszczyński*, *E. Skrętowicz*, *Z. Holda* (red.), W kręgu teorii i praktyki prawa karnego. Księga poświęcona pamięci Profesora Andrzeja Wąska, Lublin 2005; *T. Szymanowski*, *Z. Świada*, Kodeks karny wykonawczy, komentarz, Warszawa 1998; *S. Śliwiński*, Polskie prawo karne materialne, Warszawa 1946; *S. Śliwiński*, Proces karny. Zasady ogólne, Warszawa 1948; *A.R. Światłowski*, Glosa do wyr. TK z 9.10.2001 r., SK 8/00, Prok. i Pr. 2002, Nr 5; *W. Świada*, O przyczynowości zaniechania i kilku innych zagadnieniach związku przyczynowego, PiP 1977, Nr 2; *W. Świada*, Uwagi o przyczynowości zaniechania, PiP 1957, Nr 11; *K. Świrydowicz*, *S. Wronkowska*, *M. Zieliński*, *Z. Ziemiński*, O nieporozumieniach dotyczących tzw. norm zezwalających, PiP 1975 Nr 7; *S. Tarapata*, Wymiar kary za czyn ciągły z art. 12 § 1 k.k. (analiza krytyczna art. 57b k.k.), PiP 2021, Nr 12; *D. Tarnowska*, Uprawnienia osoby ściganej w drodze ekstradycji i europejskiego nakazu aresztowania, w: *E. Cata-Wacinkiewicz*, *K. Flaga-Gieruszyńska*, *D. Wacinkiewicz* (red.), Obywatel – państwo – społeczność międzynarodowa. Citizen – state – international community, Warszawa 2014; *M. Tarnawski*, Zagadnienia jedności i wielości przestępstw, Poznań 1977; *R. Tollik*, Przegląd orzecznictwa sądów apelacyjnych i okręgowych w sprawach bankowych za rok 2000, PB 2001, Nr 6; *A. Tomporek*, Humanitaryzm w postępowaniu karnym wykonawczym, w: *S. Leleńtal*, *G.B. Szczygiel* (red.), X lat Obowiązki kodeksu karnego wykonawczego, Białystok 2009; *M. Toruński* (oprac.), Konferencja „Intertemporalne zagadnienia nowelizacji Kodeksu postępowania karnego” (Kraków, 19.6.2015 r.), PiP 2016, Nr 3; *M. Trafny*, Zasada humanitaryzmu w kodeksie karnym, Prok. i Pr. 2007, Nr 3; *L. Tyżkiewicz*, O przestępstwie trwałym i jego desygnotach, w: *L. Leszczyński*, *E. Skrętowicz*, *Z. Holda* (red.), W kręgu teorii i praktyki prawa karnego. Księga poświęcona pamięci Profesora Andrzeja Wąska, Lublin 2005; *L. Uszkiewicz*, Zarządy psychiatrii sądowej, Warszawa 1979; *S. Waltoś*, Proces karny. Zarządy systemu, Warszawa 2016; *K. Warecka*, Contrada przeciwko Włochom – wyrok ETPC z 14.4.2015 r., skarga Nr 66655/13, Lex 2016; *K. Warecka*, Omówienie: PM przeciwko Bułgarii – wyrok ETPC z 24.1.2012 r., skarga Nr 49669/07, Lex 2014; *K. Warecka*, Wrona przeciwko Polsce oraz Rambiert przeciwko Polsce, wyroki ETPC z 10.3.2015 r., skargi Nr 29345/09 i 34322/10, Lex 2015; *K. Warecka*, Wyrok ETPC z 24.1.2012 r., Jordan Petrov v. Bułgaria, skarga Nr 22926/04, Lex 2014; *K. Warecka*, Wyrok ETPC z 17.9.2014 r., Mocanu i in. v. Rumunia, skargi Nr 10865/09,

45886/07, 32431/08, Lex 2014; *J. Warylewski*, Czas i jego znaczenie w prawie karnym. Materiały konferencyjne (Gdańsk, 19–21.4.2007 r.), Gdańsk 2010; *J. Warylewski*, Prawo karne. Część ogólna, Warszawa 2005; *A. Wąsek*, Ewolucja prawnokarnego pojęcia winy w powojennej Polsce, PPK 1990, Nr 4; *A. Wąsek*, Odpowiedzialność karna za nieprzekroczenie przestępstwa, Warszawa 1973; *A. Wąsek*, Projekt Kodeksu karnego a międzynarodowe standardy praw człowieka, w: *T. Bojarski, E. Skrętowicz* (red.), Problemy reformy prawa karnego, Lublin 1993; *M. Wąsek-Wiaderek*, Zasady intertemporalne w prawie karnym wykonawczym, w: *J. Majewski* (red.), Reguły intertemporalne w prawie karnym, Warszawa 2019; *K.G. Wächter*, Lehrbuch des römisch-teutschen Strafrechts, t. 1, Stuttgart 1825; *P. Wiązek*, Zasada humanitaryzmu w świetle prospektu Józefa Weyssenhoffa: „Podmiot ogólnej materii in Codice criminali zawartej” oraz „Myśli do prospektu prawa kryminalnego” Józefa Szymanowskiego z roku 1792, w: *M. Podkowski* (red.), Zasady prawne w dziejach prawa publicznego i prywatnego, Wrocław 2015; *R. Wieruszewski*, Zasada równości i niedyskryminacji, w: *R. Wieruszewski* (red.), Prawa człowieka: model prawny, Wrocław 1991; *P. Winczorek*, Komentarz do Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., Warszawa 2008; *P. Witkowski*, Glosa do wyr. SA z 20.5.1993 r., II AKr 30/93, Pal. 1994, Nr 9–10; *O. Włodkowski*, Zbrodnia – aspekt materialny, procesowy i wykonawczy (de lege lata i de lege ferenda), w: *Z. Cwiąkalski, G. Artymiak* (red.), Współzależność prawa karnego materialnego i procesowego w świetle kodyfikacji karnych z 1997 r. i propozycji zmian, Warszawa 2009; *J. Wojciechowska*, W sprawie zniesienia kary śmierci w Polsce, w: *J. Skupiński* (red.), Standardy praw człowieka a polskie prawo karne, Warszawa 1995; *W. Wolter*, Błędne koło problematyki przyczynowości w teorii i praktyce prawa karnego, PiP 1964, Nr 3; *W. Wolter*, Czynniki psychiczne w istocie przestępstwa, Kraków 1924; *W. Wolter*, Kumulatywny zbieg przepisów ustawy, Warszawa 1960; *W. Wolter*, Nauka o przestępstwie, Warszawa 1973; *W. Wolter*, O czynnie jako działaniu lub zaniechaniu przestępny, PiP 1956, Nr 5–6; *W. Wolter*, O kontratypach i braku społecznej szkodliwości czynu, PiP 1963, Nr 10; *W. Wolter*, O przyczynowych i nieprzyczynowych zaniechaniach, w: *J. Fiema, W. Gutekunst, S. Hubert* (red.), Studia prawnicze. Księga pamiątkowa ku czci Prof. dra Witolda Świdry, Warszawa 1969; *W. Wolter*, O tzw. przyczynowości zaniechania, PiP 1954, Nr 10–11; *W. Wolter*, Prawo karne. Zarys wykładu systematycznego, Warszawa 1947; *W. Wolter*, Reguły wyłączenia wielości ocen w prawie karnym, Warszawa 1961; *W. Wolter*, Studia z zakresu prawa karnego. Błąd w prawie karnym w ujęciu systematycznym, Kraków 1947; *W. Wolter*, Studia z zakresu prawa karnego. Problematyka zamiaru wynikowego, Kraków 1947; *W. Wolter*, Swobodność zaniechania jako czynu zabronionego, PiP 1982, Nr 8; *W. Wolter*, Wokół problemu błędu w prawie karnym, PiP 1983, Nr 3; *W. Wolter*, Z problematyki struktury przepisów karnych, PiP 1978, Nr 11; *W. Wolter*, Z rozważań nad winą nieумыślną, PiP 1962, Nr 5–6; *W. Wolter*, Zarys systemu prawa karnego, t. 1, Warszawa 1933; *S. Wronkowska*, Postulat jasności prawa i niektóre metody jego realizacji, PiP 1976, Nr 10; *W. Wróbel*, Aktualne problemy intertemporalne okresu przejściowego po wejściu w życie ustawy z 20 lutego 2015 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw, cz. 1, CzPKiNP 2015, z. 3; *W. Wróbel*, Glosa do uchw. SN z 11.1.1999 r., I KZP 15/98, PiP 1999, Nr 3; *W. Wróbel*, Reguły intertemporalne a środki zabezpieczające i środki kompensacyjne, w: *J. Majewski* (red.), Reguły intertemporalne w prawie karnym, Warszawa 2019; *W. Wróbel*, Relacyjne i wartościujące ujęcie bezprawności w prawie karnym, PPK 1993, t. 8; *W. Wróbel*, Wina i zawinięcie a strona podmiotowa czynu zabronionego, czyli o potrzebie posługiwania się w prawie karnym pojęciem winy умыślniej i winy nieумыślniej, w: *J. Giezek* (red.), Przestępstwo – kara – polityka kryminalna. Księga jubileuszowa z okazji 70. rocznicy urodzin Profesora Tomasza Kaczmarska, Warszawa 2006; *W. Wróbel*, Z problematyki tak zwanego pozornego zbiegu przepisów ustawy w prawie karnym, w: *J. Majewski* (red.), Zbieg przepisów oraz zbieg przestępstw w polskim prawie karnym, Toruń 2006; *W. Wróbel*, Z zagadnień retroaktywności prawa karnego, PS 1993, Nr 4; *W. Wróbel*, Zmiana normatywna i zasady intertemporalne w prawie karnym, Kraków 2003; *W. Wróbel*, *A. Zoll*, Polskie prawo karne. Część ogólna, Kraków 2010; *M. Wrześniewski*, (Nie)świadomość bezprawności czynu a odpowiedzialność karna cudzoziemców za przestępstwa popełnione na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, w: *E. Ciał-Wacinkiewicz, K. Flaga-Gieruszyńska, D. Wacinkiewicz* (red.), Obywatel – państwo – społeczność międzynarodowa. Citizen – state – international community, Warszawa 2014; *A. Zachuta*, Przestępstwo ciągłe – czyn ciągły i ciąg przestępstw, PS 2003, Nr 3; *J. Zajadło*, Recenzja: *S. Macedo* (red.), Universal Jurisdiction. National Courts and the Prosecution of Serious Crimes Under International Law, Philadelphia 2004, PiP 2005, Nr 7; *P. Zakrzewski*, Kara łączna a prawo karne intertemporalne. Analiza problematyki na tle pojęcia czynu, w: *W. Górski, P. Kardas, T. Sroka, W. Wróbel* (red.), Zagadnienia teorii i nauczania prawa karnego. Kara łączna. Księga jubileuszowa Profesor Marii Szewczyk, Warszawa 2013; *A. Zębkik*, Czyn jako zachowanie się celowe a problematyka winy, PiP 1970, Nr 2; *K. Zgrzyzek*, Orzekanie o środkach zabezpieczających wobec nieopracowanych sprawców czynów zabronionych w świetle projektu Kodeksu postępowania karnego w redakcji z lutego 1995 r., PPK 1995, Nr 13; *K. Zgrzyzek*, Postępowanie w przedmiocie zastosowania środków zabezpieczających w projekcie Kodeksu postępowania karnego (w wersji z października 1990 roku), Katowice 1992; *J. Zieleniewski*, Organizacja i zarządzanie, Warszawa 1981; *M. Zieliński*, Interpretacja jako proces dekodowania tekstu prawnego, Poznań 1972; *M. Zieliński*, Wykładnia prawa. Zasady, reguły, wskazówki, Warszawa 2010; *Z. Ziemiński*, Logika praktyczna, Warszawa 1963; *Z. Ziemiński*, Problemy podstawowe prawoznawstwa, Warszawa 1980; *J. Zieniek*, Konsekwencje zmiany przepisów wykonawczych wypełniających treść normy blankietowej w Kodeksie karnym skarbowym, Prok. i Pr. 2002, Nr 4; *A. Zoll*, Jeszcze raz o problemie błędu w prawie karnym, PiP 1983, Nr 8; *A. Zoll*, Karalność i karygodność czynu jako odrębne elementy struktury przestępstwa, w: *T. Kaczmarek* (red.), Teoretyczne problemy odpowiedzialności karnej w polskim oraz niemieckim prawie karnym, Materiały Polsko-Niemieckiego Sympozjum Prawa Karnego, Karpacz 1990; *A. Zoll*, Materialne określenie przestępstwa w projekcie kodeksu karnego, Prok. i Pr. 1997, Nr 2; *A. Zoll*, O normie prawnej z punktu widzenia prawa karnego, KSP 1990, Nr 23; *A. Zoll*, O wartościowaniu czynu w prawie karnym (uwagi na marginesie artykułu prof. I. Andrejewa o pojęciu winy), PiP 1983, Nr 4; *A. Zoll*, Odpowiedzialność karna lekarza za niepowodzenie w leczeniu, Warszawa 1988; *A. Zoll*, Ogólne zasady odpowiedzialności karnej w projekcie kodeksu karnego, PiP 1990, Nr 10; *A. Zoll*, Okoliczności wyłączające bezprawność czynu. Zagadnienia ogólne, Warszawa 1982; *A. Zoll*, Polityka karna w kontekście obowiązku poszanowania godności osoby karanej, w: *J. Utrat-Milecki* (red.), Kara w nauce i kulturze, Warszawa 2009; *A. Zoll*, Prace nad nowelizacją przepisów części ogólnej kodeksu karnego, PiP 2012, Nr 11; *A. Zoll*, Problem okoliczności wyłączających bezprawność czynu w okresie politycznej zmiany systemu, CzPKiNP 1997, Nr 1; *A. Zoll*,

Propozycje dotyczące regulacji przepisów o błędzie, PiP 1982, Nr 8; A. Zoll, Stosunek kontraktów do ustawowej określoności, PiP 1975, Nr 4; A. Zoll, Strona podmiotowa i wina w kodeksie karnym z 1997 r. i w projektach jego nowelizacji, w: A. Łopatka, B. Kunicka-Michalska, S. Kiewlicz (red.), Prawo – społeczeństwo – jednostka. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Leszkowi Kubickiemu, Warszawa 2003; A. Zoll, W sprawie kontraktów, PiP 2009, Nr 4; A. Zoll, Zasady prawa karnego w Konstytucji, PiP 1997, Nr 3; A. Zoll, Zbieg przepisów określających typy czynów zabronionych o zróżnicowanej stronie podmiotowej, w: J. Majewski (red.), Zbieg przepisów oraz zbieg przestępstw w polskim prawie karnym, Toruń 2006; M. Zubik (red.), Konstytucja III RP w tezach orzeczniczych Trybunału Konstytucyjnego i wybranych sądów, Warszawa 2008; S. Żółtek, Zagadnienia intertemporalne kary łącznej, w: J. Kosonoga (red.), Studia i analizy Sądu Najwyższego. Przegląd orzecznictwa za rok 2017, Warszawa 2017.

Art. 1. [Warunki odpowiedzialności]

§ 1. **Odpowiedzialności karnej podlega ten tylko, kto popełnia czyn zabroniony pod groźbą kary przez ustawę obowiązującą w czasie jego popełnienia.**

§ 2. **Nie stanowi przestępstwa czyn zabroniony, którego społeczna szkodliwość jest znikoma.**

§ 3. **Nie popełnia przestępstwa sprawca czynu zabronionego, jeżeli nie można mu przypisać winy w czasie czynu.**

Spis treści

	Nb		Nb
I. Uwagi ogólne	1	a. Czyn zabroniony pod groźbą kary przez ustawę obowiązującą w czasie jego popełnienia	5
II. Struktura przestępstwa	2	b. Znaczenie wyrażenia „czyn zabroniony”	13
A. Kodeksowa struktura przestępstwa	2	c. Społeczna szkodliwość czynu zabronionego	26
B. Kodeksowa struktura przestępstwa w wersji uwzględniającej dokonania nauki o prawie karnym	3	d. Wina	28
C. Charakterystyka elementów kodeksowej struktury przestępstwa	5		

I. Uwagi ogólne

1. **Zakres regulacji.** Określona w KK **odpowiedzialność karna** jest odpowiedzialnością **1** ponoszoną przez człowieka tylko wtedy, gdy swoim zachowaniem się dopuści on przestępstwa. Jest zatem w pełni zrozumiałe, że art. 1 KK, jako przepis otwierający KK, jest przepisem, w którym sformułowano **warunki przestępczości ludzkiego zachowania**.

Pierwszym z nich, zadekretowanym w § 1 tego artykułu, jest wymóg, aby zachowanie to było **czynem zabronionym pod groźbą kary przez ustawę obowiązującą w czasie jego popełnienia**.

Drugim warunkiem przestępczości ludzkiego zachowania – warunkiem wyartykułowanym w § 2 komentowanego artykułu – jest z kolei wymóg, aby zachowanie, którym spełniono warunek pierwszy, było **społecznie szkodliwe w stopniu wyższym niż znikomy**.

Wreszcie ostatnim warunkiem przestępczości ludzkiego zachowania – warunkiem określonym w § 3 objaśnianego artykułu – jest wymóg, aby zachowanie spełniające warunki pierwszy i drugi było nadto zachowaniem **zawinionym** przez sprawcę w czasie jego popełnienia.

II. Struktura przestępstwa

A. Kodeksowa struktura przestępstwa

1. **Struktura przestępstwa.** Wskazane wyżej warunki statuują przyjętą w KK strukturę przestępstwa, którą można by określić mianem jego kodeksowej (prawnej) struktury. Struktura ta – jak widać – jest w zakresie tworzących ją elementów wartościujących **strukturą trójelementową**, bowiem zgodnie z tymi warunkami, aby (konkretne) zachowanie się człowieka można było w świetle KK uznać za przestępstwo, musi być ono: 1) czynem zabronionym pod groźbą kary przez ustawę obowiązującą w czasie jego popełnienia (warunek pierwszy – zob. art. 1 § 1 KK); 2) czynem zabronionym pod groźbą kary, którego społeczna szkodliwość jest wyższa niż znikoma (warunek drugi – zob. art. 1 § 2 KK); 3) czynem zabronionym pod groźbą kary zawinionym przez sprawcę w czasie jego popełnienia (warunek trzeci – zob. art. 1 § 3 KK).

B. Kodeksowa struktura przestępstwa w wersji uwzględniającej dokonania nauki o prawie karnym

- 3 1. **Poglądy doktryny.** Już w tym miejscu należy podnieść, że w nauce o prawie karnym (doktrynie prawa karnego, karnistycy) sformułowaną w KK strukturę przestępstwa bardzo często przedstawia się w postaci struktur znacznie bardziej rozbudowanych, często poszerzonych o elementy, których *explicite* w art. 1 KK nie wyartykułowano, by tytułem przykładu wskazać na ujęcia, w ramach których rangę odrębnego elementu w dogmatycznie ujmowanej strukturze przestępstwa przypisuje się warunkowi wyrażającemu myśl, że przestępstwem może być wyłącznie takie zachowanie się człowieka, które jest czynem w karnistycznym rozumieniu tego słowa, a także warunkowi akcentującemu ideę, że przestępstwem może być wyłącznie takie zachowanie się, które jest zachowaniem bezprawnym; rzecz jasna ujęcia, w których wyodrębnią się ten ostatni warunek, są ujęciami bazującymi na założeniu, że pojęcia czynu zabronionego pod groźbą kary i zachowania (czynu) bezprawnego są pojęciami kategorialnie odmiennymi, wyrażającymi bowiem inne kryteria wartościujące.
- 4 2. **Pełna struktura przestępstwa.** Uwzględniając całą zawartość normatywną KK, można przyjąć, że przyjęta w KK dogmatycznie ujmowana struktura przestępstwa jest w istocie strukturą siedmioelementową, na którą składają się następujące elementy: 1) **zachowanie się człowieka** – jako przedmiot prawnokarnego wartościowania; już w tym miejscu zasygnalizujemy, że nie każde zachowanie się człowieka jest tego rodzaju przedmiotem, zachowanie to musi bowiem spełniać **warunek tzw. zewnętrżności**, a więc być zachowaniem mającym miejsce w świecie zewnętrżnym, czyli w świecie tzw. rzeczywistości obiektywnej (szerzej na temat tego warunku zob. *Ł. Pohl*, w: SPK, t. 3, 2012, s. 208 i n. oraz cyt. tam literatura); 2) **czyn** – jako kryterium prawnokarnego wartościowania wskazanego wyżej przedmiotu (szerzej na temat pojmowania czynu w prawie karnym zob. *Ł. Pohl*, w: SPK, t. 3, 2012, s. 217 i n. oraz cyt. tam literatura, a w szczególności *W. Mąciór*, Czyn oraz *P. Konieczniak*, Czyn); 3) **niezachowanie wymaganej ostrożności w danych okolicznościach** – jako kryterium prawnokarnego wartościowania czynu (szerzej na temat tego elementu dogmatycznie ujmowanej struktury przestępstwa zob. *Ł. Pohl*, Niezachowanie, s. 75 i n. oraz cyt. tam literatura, a w szczególności *W. Mąciór*, Problem oraz *R. Dębski*, Pozaustawowe); podkreślmy, że przydanie niezachowaniu wymaganej w danych okolicznościach ostrożności rangi odrębnego elementu w strukturze przestępstwa jest konsekwencją uznania, iż **nie jest ono znamięm typu czynu zabronionego** (szerzej na temat powodów tego uznania zob. *Ł. Pohl*, Niezachowanie, s. 82 i n., podnieśmy jednak, że wielu autorów twierdzi, że omawiane niezachowanie ostrożności jest znamięm typu czynu zabronionego – tak w szczególności *A. Zoll*, w: *A. Zoll*, KK. Komentarz. Część ogólna, t. 1, 2007, s. 119); 4) **wypełnienie znamion typu czynu zabronionego** – jako kryterium prawnokarnego wartościowania czynu nieostrożnego (szerzej na temat tego elementu dogmatycznie ujmowanej struktury przestępstwa zob. *R. Dębski*, w: SPK, t. 3, 2012, s. 354 i n. oraz cyt. tam literatura); przypomnijmy, że wskazany element wyeksponowano w art. 1 § 1 KK pod postacią użytego w tym przepisie wyrażenia „czyn zabroniony pod groźbą kary przez ustawę obowiązującą w czasie jego popełnienia”; dodajmy także, że synonimiczne względem tego wyrażenia określenie „czyn zabroniony” zostało w KK zdefiniowane – acz zdefiniowane nie w pełni prawidłowo – w art. 115 § 1 KK, zgodnie z którym: „Czynem zabronionym jest zachowanie o znamionach określonych w ustawie karnej”. **Znamionami typu czynu zabronionego** są wyróżnione w warstwie deskryptywnej przepisu prawnokarnego określenia, za pomocą których prawodawca konstytuuje warunki pozwalające o nieostrożnym czynie ludzkim orzec, iż jest on czynem zabronionym w podanym wyżej znaczeniu. Określenia te – wprowadzając i uogólniając rzecz ujmując – informują w szczególności o tym: a) **kto może popełnić czyn zabroniony** (znamiona opisujące podmiot typu czynu zabronionego, a więc wskazujące na to, kto jest adresatem statuującej typ czynu zabronionego prawnokarnej normy sankcjonowanej; znamiona te precyzują zatem zakres zastosowania tej normy – szerzej na temat tej ostatniej kwestii zob. *Ł. Pohl*, Struktura, s. 165 i n. oraz cyt. tam literatura), b) **w jakich okolicznościach (czasie, miejscu, sytuacji) podmiot ten może się tego czynu dopuścić** (znamiona opisujące okoliczności modalne typu czynu zabronionego, a więc wskazujące na to, w jakich okolicznościach przekroczenie prawnokarnej normy sankcjonowanej jest możliwe; znamiona te precyzują zakres zastosowania owej normy – szerzej na temat tej ostatniej kwestii zob. *Ł. Pohl*, Struktura, s. 176 i n. oraz cyt. tam literatura), c) **jakiego rodzaju czynnością można popełnić czyn zabroniony** (znamiona opisujące typ czynności zabronionej

pod groźbą kary, a więc wskazujące na to, jakiego rodzaju czynność jest czynnością zakazującą unormowaną przez prawnokarną normę sankcjonowaną; znamiona te wyznaczają zatem zakres normowania rzeczony normy – szerzej na temat tej ostatniej kwestii zob. *Ł. Pohl*, *Struktura*, s. 88 i n. oraz s. 134 i n. oraz cyt. tam literatura), d) **z jakim nastawieniem (stosunkiem) intelektualno-wolicjonalnym można się dopuścić czynu zabronionego** (znamiona opisujące stronę podmiotową typu czynu zabronionego; znamiona te informują o tym, czy nastawienie to musi przybrać formę umyślności – zob. art. 9 § 1 KK, czy formę nieumyślności – zob. art. 9 § 2 KK; podkreślmy przy tym od razu, że z racji obowiązywania art. 8 KK, formułującego wymóg wypowiedzania się w przepisie określającym znamiona typu czynu zabronionego jedynie o nieumyślności, o umyślności prawodawca wprost się nie wypowiada, co oznacza, że w razie braku wzmianki w warstwie deskryptywnej przepisu określającego typ czynu zabronionego o formie strony podmiotowej tego czynu czyn ten może być popełniony wyłącznie umyślnie; słowem, czyn zabroniony może być popełniony nieumyślnie tylko wtedy, gdy prawodawca posłuży się w warstwie deskryptywnej przepisu określającego znamiona tego czynu wyrazem „nieumyślnie”. Znamiona określające stronę podmiotową typu czynu zabronionego również wyznaczają zakres normowania prawnokarnej normy sankcjonowanej leżącej u podstaw typu czynu zabronionego (szerzej na temat tej kwestii zob. *Ł. Pohl*, *Struktura*, s. 110 i n. oraz cyt. tam literatura); 5) **bezprawność** – jako kryterium prawnokarne wartościowania czynu zabronionego opierające się na ustaleniu braku okoliczności wtórnie legalizującej (szerzej na temat tego elementu dogmatycznie ujmowanej struktury przestępstwa zob. *Z. Jędrzejewski*, *Bezprawność oraz tenże*, w: SPK, t. 3, 2012, s. 304 i n. oraz cyt. tam literatura); jak już wskazywano, przydanie bezprawności czynu zabronionego statusu odrębnego elementu w dogmatycznie ujmowanej strukturze przestępstwa jest konsekwencją odrzucenia poglądu o zamienności zakresów nazw „czyn zabroniony” oraz „czyn bezprawny” będącego pokłosiem **braku aprobaty dla tezy o kontratybie jako znamieniu negatywnym typu czynu zabronionego** (szerzej na temat tej kwestii i toczących się w jej obszarze dyskusji zob. *Ł. Pohl*, *Struktura*, s. 178 i n. oraz *Z. Jędrzejewski*, w: SPK, t. 4, 2016, s. 41 i n. i podana tam literatura); 6) **wyższa niż znikoma społeczna szkodliwość bezprawnego czynu zabronionego** – jako kryterium prawnokarne wartościowania tego czynu (szerzej na temat tego elementu dogmatycznie ujmowanej struktury przestępstwa zob. *T. Kaczmarek*, w: SPK, t. 3, 2012, s. 240 i n., zwłaszcza s. 290 i n. oraz cyt. tam literatura); wskażmy, że wymieniony element stosunkowo często określa się w polskiej karnistyce mianem karygodności bezprawnego czynu zabronionego; już w tym miejscu wskażmy również, iż stopień tej karygodności ustala się w oparciu o art. 115 § 2 KK, zgodnie z którym: „Przy ocenie stopnia społecznej szkodliwości czynu sąd bierze pod uwagę rodzaj i charakter naruszonego dobra, rozmiary wyrządzonej lub grożącej szkody, sposób i okoliczności popełnienia czynu, wagę naruszonych przez sprawcę obowiązków, jak również postać zamiaru, motywację sprawcy, rodzaj naruszonych reguł ostrożności i stopień ich naruszenia”; 7) **wina** – jako kryterium prawnokarne wartościowania karygodnego i bezprawnego czynu zabronionego (szerzej na temat tego elementu dogmatycznie ujmowanej struktury przestępstwa zob. *J. Lachowski*, w: SPK, t. 3, 2012, s. 610 i n. oraz cyt. tam literatura). Wskażmy, że z wykładni przepisów KK jednoznacznie wypływa wniosek, że **odrzucono** w nim **ujmowanie winy według założeń psychologicznej teorii (koncepcji) winy**. Sporne pozostaje natomiast to, czy w KK winę ujęto według założeń czystej normatywnej teorii winy, czy według założeń kompleksowej normatywnej teorii winy; acz przynajmniej rację tym autorom, którzy wskazują, iż więcej w nim rozwiązań zgodnych z pierwszą z tych teorii (na temat elementarnych informacji w przedmiocie teorii winy zob. choćby *W. Wróbel*, *A. Zoll*, *Polskie*, 2010, s. 314 i n., oraz *Ł. Pohl*, *Prawo*, s. 272 i n.).

C. Charakterystyka elementów kodeksowej struktury przestępstwa

a. Czyn zabroniony pod groźbą kary przez ustawę obowiązującą w czasie jego popełnienia

1. **Aspekty konstytucyjne pierwszego elementu kodeksowej struktury przestępstwa.** Za 5 sprawą art. 42 ust. 1 Konstytucji RP sformułowany w art. 1 § 1 KK pierwszy element kodeksowej struktury przestępstwa ma **status warunku umocowanego konstytucyjnie**. Wynika to z faktu, że art. 1 § 1 KK jest nieomal dosłownym powtórzeniem zd. 1 przywołanego przepisu Konstytucji RP. Zgodnie bowiem z tym przepisem: „Odpowiedzialności karnej podlega ten tylko, kto dopuścił się czynu zabronionego pod groźbą kary przez ustawę obowiązującą w czasie jego po-

pełnienia. Zasada ta nie stoi na przeszkodzie ukaraniu za czyn, który w czasie jego popełnienia stanowił przestępstwo w myśl prawa międzynarodowego”.

W przytoczonym przepisie – w jego zd. 2 – wyrażono także tzw. **klauzulę norymberską** (w luźnym rozumieniu tego wyrażenia), **którą** – w obecnie obowiązującym w Polsce stanie prawnym (z uwagi na przyjęty w Konstytucji RP system źródeł prawa, według którego źródłem tym, po spełnieniu określonych w art. 91 Konstytucji RP warunków, może być również ratyfikowana umowa międzynarodowa oraz akt prawny stosownej organizacji międzynarodowej) – **można uznać za umocowaną konstytucyjnie formułę uzupełniającą zawartość normatywną art. 1 § 1 KK**. Jej uzupełniająca rola wyraża się przede wszystkim w możliwości zabronienia pod groźbą kary określonego typu zachowania w stosownej umowie międzynarodowej lub w stosownym akcie organizacji międzynarodowej.

Odnotowac jednak należy, że **ujęcie art. 42 ust. 1 Konstytucji RP wyzwała pytanie o jego harmonizację z art. 1 § 1 KK**. Niektórzy twierdzą, że o pełnej zgodności mówić tu nie sposób, gdyż art. 42 ust. 1 Konstytucji RP w pewnym zakresie – zakresie wyznaczonym tzw. klauzulą norymberską w ścisłym, właściwym rozumieniu tego wyrażenia – przewiduje możliwość odstępstw od zasady *nullum crimen sine lege*, czego – jak wiadomo – nie przewiduje się w art. 1 § 1 KK. Inni natomiast podnoszą, że w art. 42 ust. 1 Konstytucji RP tego nie uczyniono. Jak się wydaje, racja leży po stronie przedstawicieli pierwszego stanowiska. Zdaniem *B. Kunickiej-Michalskiej* (w: *G. Rejman*, KK. Komentarz. Część ogólna, 1999, s. 31 i n.), autorki optującej za zasadnością pierwszego poglądu, uzasadnienia na jego rzecz dostarcza argument, według którego zd. 2 art. 42 ust. 1 Konstytucji RP sformułowano, wzorując się na formułach art. 15 ust. 2 MPPOiP oraz art. 7 ust. 2 EKPC. Formuły te – przypomnijmy – są następujące: „Nic w niniejszym artykule nie ogranicza sądenia i karania jakiegokolwiek osoby za jakikolwiek czyn lub zaniechanie, które w chwili ich popełnienia stanowiły przestępstwo w myśl ogólnych zasad prawa uznanych przez społeczność międzynarodową” (art. 15 ust. 2 MPPOiP), „Niniejszy artykuł nie stanowi przeszkody w sądeniu i karaniu osoby winnej działania lub zaniechania, które w czasie popełnienia stanowiły czyn zagrożony karą według ogólnych zasad uznanych przez narody cywilizowane” (art. 7 ust. 2 EKPC), i nabierają one jasności (a zarazem znaczenia w rozwiązanej kwestii zgodności art. 42 ust. 1 Konstytucji RP z art. 1 § 1 KK) współ z ustępami pierwszymi cytowanych dokumentów międzynarodowych; ustępy te – także przypomnijmy – mają następujące brzmienie: „Nikt nie może być skazany za czyn lub zaniechanie, które w myśl prawa wewnętrznego lub międzynarodowego nie stanowiły przestępstwa w chwili ich popełnienia. (...)” – art. 15 ust. 1 MPPOiP; „Nikt nie może być uznany za winnego popełnienia czynu polegającego na działaniu lub zaniechaniu działania, który według prawa wewnętrznego lub międzynarodowego nie stanowił czynu zagrożonego karą w czasie jego popełnienia. (...)” – art. 7 ust. 1 EKPC. Według opinii *B. Kunickiej-Michalskiej* (w: *G. Rejman*, KK. Komentarz. Część ogólna, 1999, s. 32): „Takie sformułowanie Paktu, jak i Konwencji Europejskiej, świadczy o tym, że w ust. 2 art. 15 Paktu i w ust. 2 art. 7 Konwencji chodzi nie o umowy międzynarodowe (które mieszczą się w ust. 1 art. 7 Konwencji i ust. 1 art. 15 Paktu) lecz o ogólne zasady prawa (ogólne zasady przyjęte przez narody cywilizowane)”. Interpretacja, dodaje autorka (*B. Kunicka-Michalska*, w: *G. Rejman*, KK. Komentarz. Część ogólna, 1999, s. 32), że „zdanie drugie ust. 1 art. 42 Konstytucji jest przejęciem wskazanej klauzuli Paktu i Konwencji Europejskiej (tzw. klauzuli norymberskiej) da się uzasadnić ujęciem tej klauzuli w projekcie senackim i sejmowym Konstytucji (...)”. *B. Kunicka-Michalska* (w: *G. Rejman*, KK. Komentarz. Część ogólna, 1999, s. 32), poszukując uzasadnienia na rzecz poglądu, według którego sformułowanie art. 42 ust. 1 Konstytucji RP obejmuje i tzw. klauzulę norymberską w jej ścisłym znaczeniu, podnosi także, że: „Gdyby (...) w Konstytucji RP znalazła się zasada *nullum crimen sine lege anteriori*, ujęta jako zasada bezwzględna (czyli bez drugiego zdania art. 42 ust. 1 Konstytucji), to ust. 2 art. 15 Paktu i ust. 2 art. 7 Konwencji Europejskiej nie mogłyby być zastosowane w Polsce (...)”. Odnosząc się do tego argumentu, stwierdzić w pierwszej kolejności należy, że – w istocie – gdyby w art. 42 ust. 1 Konstytucji RP nie zawarto treści sformułowanej w zd. 2 tego przepisu, to istotnie nie byłoby wówczas konstytucyjnie umocowanej możliwości stosowania ust. 2 art. 15 MPPOiP i ust. 2 art. 7 EKPC. Dodać jednak od razu trzeba, że wówczas nie tylko tych uregulowań prawa międzynarodowego nie można byłoby stosować. Ograniczenie art. 42 ust. 1 Konstytucji RP tylko do treści wyartykułowanej w zd. 1 tego przepisu skutkowałoby także tym, iż nie można byłoby wówczas stosować jakichkolwiek regulacji prawnomiędzynarodowych, a więc

i ratyfikowanych przez Polskę umów międzynarodowych oraz aktów prawnych stosownych organizacji międzynarodowych, o których mowa w art. 91 Konstytucji RP (Konstytucja RP nie przewiduje bowiem pierwszeństwa norm prawa międzynarodowego, a więc norm np. zawartych w umowach międzynarodowych czy w aktach prawnych stosownych organizacji międzynarodowych, przed normą zakodowaną w polskim przepisie konstytucyjnym). Z tego też powodu nie można podzielić przekonania *L. Kubickiego* (Nowa, s. 25 i s. 28), autora reprezentującego drugą stronę referowanego tu sporu, iż pomiędzy art. 1 § 1 KK a art. 42 ust. 1 Konstytucji RP zachodzi zgodność. Wyraźnie bowiem wskażmy, że w art. 1 § 1 KK nie wspomina się o źródłach prawa międzynarodowego. To, że mówi się o stosownych umowach międzynarodowych i aktach prawnych organizacji międzynarodowych w art. 91 Konstytucji RP (umożliwiających ich stosowanie w zgodzie z Konstytucją RP), nie może przecież prowadzić do nadawania polskiej ustawie, a tylko ją wymienia się w art. 1 § 1 KK, znaczenia odmiennego od tego, które nadaje się oznaczającemu ją terminowi w konstytucyjnie określonym polskim systemie źródeł prawa. Słowem, **art. 1 § 1 KK nie wymienia tych wszystkich źródeł polskiego porządku prawnego, które wymieniono w art. 42 ust. 1 Konstytucji RP**, artykułe pełniącym zatem, jak powiedziano, rolę uzupełnienia (poszerzenia) źródeł prawa określających typy czynów zabronionych pod groźbą kary, poszerzenia ich o stosowne umowy międzynarodowe i stosowne akty prawne organizacji międzynarodowych. Odmiennie i najzupełniej nieprzekonująco *J. Długosz*; autorka ta stwierdziła, że pogląd ten „wydaje się być jednak bezzasadny ze względu na przyjęty w Konstytucji RP system źródeł prawa, który jednoznacznie statuuje nadrzędność unormowań konstytucyjnych nad ustawą” (*taż*, Ustawowa, s. 153). Krótko się ustosunkowując do tego poglądu, wystarczy podnieść, że właśnie ze względu na system źródeł prawa przyjęty w Konstytucji RP art. 1 § 1 KK nie jest z nią zharmonizowany, bowiem w systemie tym ustawę wyraźnie odróżnia się od innych źródeł prawa. Zresztą gdyby przyjąć rozumowanie *J. Długosz*, to należałoby uznać, że nigdy nie może powstać układ niezgodności przepisu ustawowego z Konstytucją RP, bowiem niezgodność tę za każdym razem eliminowałaby podnoszona przez autorkę nadrzędność norm konstytucyjnych. Jest rzeczą jasną, że nie sposób zaaprobować takiej opinii. Wyraźnie też zaznaczymy, że przedstawiony przeze mnie pogląd – o tym, że w art. 1 § 1 KK nie wymieniono wszystkich wskazanych w Konstytucji źródeł prawa karnego – nie oznacza, a rzecz oczywista, żadnych moich wątpliwości co do tego, że stosowne umowy międzynarodowe oraz stosowne akty prawne organizacji międzynarodowych mogą być źródłami prawa karnego. Wzmiankujemy o tym dlatego, że *J. Długosz* (Ustawowa, s. 165) wskazała – jak się zatem okazuje najzupełniej bezzasadnie – że mój pogląd o braku harmonii między art. 1 § 1 KK i art. 42 ust. 1 Konstytucji RP rodzić ma – po mojej stronie – takie właśnie wątpliwości. Ustosunkowując się natomiast do kwestii, czy art. 42 ust. 1 Konstytucji RP obejmuje tzw. klauzulę norymberską w ścisłym, właściwym rozumieniu tego wyrażenia, opowiedzieć się należy za stanowiskiem, że ją obejmuje. I choć status wyrażonych w ust. 2 art. 15 MPPOiP i art. 7 EKPC ogólnych zasad prawa uznanych przez społeczność międzynarodową / narody cywilizowane jest na gruncie nauki prawa międzynarodowego publicznego nadal sporny (zob. choćby *R. Bierzanek, J. Symonides*, Prawo, s. 113 i 115), to podzielić należy pogląd, wyrażony m.in. przez *R. Bierzankę* i *J. Symonidesa* (tamże, s. 115), zgodnie z którym zasady te – z racji bycia częścią składową międzynarodowego prawa umownego lub międzynarodowego prawa zwyczajowego – są źródłem prawa międzynarodowego (elementarne informacje na temat omawianych zasad prawa zob. także *W. Czaplinski, A. Wyrzomska*, Prawo, s. 98 i n.), czego konsekwencją jest to, że są one prawem międzynarodowym, o którym mowa w art. 42 ust. 1 Konstytucji RP. Dodać należy, że taka rekonstrukcja zakresu zastosowania normy zawartej w zd. 2 art. 42 ust. 1 Konstytucji RP znajduje wzmocnienie na etapie funkcjonalnej wykładni tego przepisu, na którym nietrudno przecież wykazać, że objęcie występującym w jego treści wyrażeniem „prawo międzynarodowe” rozważanych zasad jest zabiegiem zapewniającym spójność aksjologiczną systemu prawa (elementarne informacje na temat konieczności dążenia w procesie interpretacyjnym tekstów prawnych do zachowania spójności aksjologicznej systemu prawa zob. *M. Zieliński*, Wykładnia, s. 349 i n.). Nie powinno bowiem ulegać wątpliwości, że spójność ta – w razie nieobjęcia tzw. klauzuli norymberskiej w ścisłym, właściwym tego wyrażenia rozumieniu – byłaby w trudnym do zaakceptowania stopniu naruszona (na temat podstaw aksjologicznych objęcia ujęciem art. 42 ust. 1 Konstytucji RP tzw. klauzuli norymberskiej w ścisłym, właściwym tego wyrażenia rozumieniu zob. także *A. Zoll*, Zasady, s. 76). A zatem pomimo aprobaty dla przytoczonych niżej wypowiedzi *B. Kunickiej-Michalskiej* (w: *G. Rejman*, KK. Ko-

[Przejdź do księgarni →](#)

ksiegarnia.beck.pl